

befejezést nyerjenek, bizonyára minden történet-barátunk őszinte óhaja.

Az irányelv nem téves-e; s már ezek nyomán várható-e, hogy a nagy megye fölkel múltját a történelem szellemétől visszakövetelni, nem tudhatom.

Azon megnyugvásom azonban már is megvan, hogy kötelességet teljesítettem.

AZ 1637/s-KI

POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS

TÖRTÉNETÉHEZ.

ZSILINSZKY MIHÁLY

I. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén 1885. február 9.)

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

BUDAPEST, 1885.

Az 1637/8-ki

pozsonyi országgyűlés történetéhez.

I.

Kevés országgyűlésről maradt fenn annyi részletes följegyzés, mint az 1637/8-król.

A nemzeti Múzeum levéltárába már a Széchenyi-féle gyűjteményből került néhány latin diárium, melyek 1807-ben a Rédey-féle magyar Naplókkal bővítették.¹⁾ Majd a Jankovics Miklós-féle gyűjtemény hozta a bártfai követek följegyzéseit,²⁾ melyek szépen kiegészítették a Kovachich-féle Gyűjteményben foglalt s Kaprinay által megőrzött Barna és Szemere-féle Naplókcal.³⁾

Szemere Pál abaujvármegyei követről megjegyzi Kovachich, hogy nyolcz országgyűlésen át működött mint követ, és mindezen nyolcz országgyűlésnek nemesak iratait gyűjtötte össze, hanem naplót is megírta, a mi valóban ritkaság. Ugyancsak ezen gyűjteményben van a már fentemlített bártfai követek egyikének, t. i. Matthaei, vagy másképen Matheides Dánielnek

¹⁾ L. Hazai Tudósítások 1807. II. 309. l.

²⁾ Acta Diæetalia, tam publica quam privata, Anno Domini 1637. a die 1. nov. usque ad 24. marc. Anni 1638. comportata.

Omnibus asvetam jubeo servare Diæetam.

Nostrum tres expediti fueramus ad Diæetam Posoniensem ab Inclyto Senatu.

1. D. Jacobus Glatz.

2. D. Tobias Zodor.

3. D. Daniel Matthaei notarius juratusque Bartf.

³⁾ Georgii Barna et Pauli Zemere Diarium Diæetæ Posoniensis a die 6. nov. Anni 1637. usque diem 7. aprilis Anni 1638. deductum.

naplója.¹⁾ És ha e mellett megemlítem, hogy az újabban megnyitott Rédey és Berényi-féle levéltárak kincsei között szintén felmaradt egynehány országgyűlési napló,²⁾ akkor azt hiszem, igazolva van, hogy az 1637/8-iki pozsonyi országgyűlésről elég bő tudósításaink vannak.

Enek okát leginkább azon körülmény magyarázza meg, hogy a II. Ferdinánd és Pázmány által megindított ellenreformáció nagy küzdelmeket idézett fel, és a két egymással küzdő fél mindent elkövetett, hogy eljárását, szóval és írásban igazolhassa a világ előtt.

Különös játéka a sorsnak, hogy az ellenreformációnak említett két hatalmas harczoja ugyanazon egy esztendőben költözött örök nyugalomra. II. Ferdinánd 1637. február 17-ikén, Pázmány pedig márczius 19-ikén; s ekkép egyikök sem érhetette meg ezen országgyűlés megnyitását. De ott voltak hivatali és szellemi örököseik: III. Ferdinánd király és Lósy Imre esztergomi új érsek.

III. Ferdinánd, ki még atyja életében 1625-ben megkoronáztatott, a kormány tényleges átvételekor nem hozott magával sem új elveket, sem új embereket. Mint apja szellemének és buzgalmának örököse, csak a régen taposott úton vezette az ország szekerét. Ugyanazon politikai elvek, ugyanazon küzdelmek jellemzik uralkodását, melyek már elébb oly sok vérontásnak voltak okozói. A nemzeti és vallási sérelmek nem hogy szüntek volna, sőt ellenkezőleg újakkal tetéztettek. Ennélfogva a kormány és nemzet közötti surlódások, különösen pedig a vallási sérelmek, örökös küzdelemben tartották a kedélyeket.

Az új érsek, Lósy Imre, nem rendelkezett nagy elődének, Pázmány Péternek tehetségeivel; de a máshitűek ellenében tűi relmetlenebb volt annál. A törvényileg megerősített nikolsburgbékének vallásügyi pontjait nem tartotta magára nézve kötelezőnek, s újra napirenden voltak az erőszakos térítések. Nagyszombathán, Léván, Szakolezán és több helyen a reformatu-

¹⁾ Diarium Dietae Posoniensis 1637 a Daniele Matthasi ablegato, Civitatis Bartfensis conscriptum a die 1. nov. 1637 usque 1638 diem 26. martii. Ezt a Naplót Kaprinay István íratta le az eredetiből, s az Egyet. Könyvtár kéziratai közt is olvasható.

²⁾ L. Berényi Gy. Naplóját. Tört. Tár 1885. évi. 126. l.

sok nyilvános istentiszteleti szertartásaikban háborgattatván, feljajdultak.

Maga az országgyűlés színhelye, Pozsony, már egy év óta nagy küzdelmet folytatott a kormánynyal épülőfélben levő ev. temploma miatt. Ugyanis az evangélikusok még 1635-ben elhatározták, hogy a fennálló rozszant imaház helyén, egy új nagyobb szerű imaházat, illetőleg templomot fognak a magok költségén és hitfeleik segélyével építeni. Ez ellen a pozsonyi kath. prépost panaszára ő felsége egy tiltó rendeletet bocsátott ki, melyben a királyi kegy és városi szabadságaik elvesztésének terhe alatt a templomépítéstől ismételten eltiltatnak; mivel — úgymond — 1) a törvény nem engedi meg, hogy a lutheránusok templomot építhessenek; 2) a szabad vallásgyakorlat ugyan meg van engedve, de csak templom nélkül; 3) az imaház helye polgári, illetőleg közös tulajdon, minél fogva a katolikusoknak épen annyi joguk van hozzá, mint a lutheránusoknak; 4) a kath. polgárok a kir. kamara előtt protestáltak az építés ellen; 5) főurak és nemesek is tettek kifogást az ellen, hogy azon a helyen a város jogainak rövidségére templom építtessék; 6) ezen építés a főurak és nemesek vallására nézve sérelmes, és az eredeti kath. egyházra nézve hátrányos; 7) a városok a korona tulajdonát képezik, s a király kénytelen ragaszkodni jogaihoz; minél fogva a városi tanácsnak szigorúan meghagyatik, hogy a gyülekezetet a templomépítéstől tiltsa el.¹⁾

A pozsonyi evangélikusok ez ellen védekeztek. Küldöttégeket menesztettek a királyhoz, a nádorhoz és a kamara elnökéhez. Mindenütt az volt a felelet: szüntessék be a templomépítési munkát. Ezek hivatkoztak a törvényre és a szükségre — s a templomépítést új meg új tilalmak daczára folytatták. Ferdinánd királyi haragjával fenyegette őket; könyörgő követtségöket, mely még Németországban is fölkereste, nem fogadta el. A nádor hiába fenyegetődött; hiába kérte őket, hogy legalább néhány napi szünet által engeszteljék ki a megsértett fejedelmet: a pozsonyiak nem engedelmeskedtek. Már meg voltak téve a hatalmi intézkedések a királyi parancsral daczoló

¹⁾ Liehner Pál, Joh. Pagners Verzeichniss über den Bau der evangelischen Kirche in Pressburg von 1634 bis 1638. 7. l.

hitközség megtörésére, midőn II. Ferdinánd és utána Pázmány Péter is meghalt.

De ezzel az ügy nem fejeztetett be. A bécsi kormány és Eszterházy nádor — kire az új király III. Ferdinánd is rábízta az ügy elintézését — hosszas perlekedés után csak azt követelte, hogy az építkezést legalább az országgyűlés folyama alatt ne folytassák; továbbá, hogy ugyancsak az országgyűlés alatt semmiféle isteni tiszteletet ne tartsanak, hogy az épülő templom vége ne félköralakú, hanem szegletes legyen; hogy az ajtók és ablakok négyszegletesek legyenek, és hogy maga az épület ne legyen magasabb, mint a közönséges házak, s a mennyeiben a falak már most is magasabbak, egy ölnyi magasságban leszedessenek. Ez ügyben pedig ő hozzá semmiféle követtséget ne küldjenek; mert nem hajlandó többé közbenjáró szerepet vinni ő felségénél. Inti őket, gondolják meg az őket fenyegető veszély nagyságát, és tovább ne nyakaskodjanak.

A gyűlekezet azonban minden egyes pontjára válaszolt. Egyben, t. i. hogy az országgyűlés folyama alatt ne építsen, engedelmességet, de a többiben ellentmondott.¹⁾ A nádor

¹⁾ A válasz ez volt: 1) Was das Bauen im währendem Landtag betreffe, werde man ohnehin schwerlich bauen können, weil man damals wegen der Menge des Landvolks und der vielen herumfahrenden Wagen einen Stillstand werde halten müssen, damit bei dem äusseren Gebäu kein Mensch durch die von dem Gerüst unversehens abfallenden Steine und Ziegel beschädigt werde. 2) Was das Predigen an demselben Ort unter währendem Landtag anbelangt, könne man damit nicht innehalten, sintemal vornehmlich zu solcher Zeit unsere Leute und Dienstboten, wenn Herr und Frau bei der Hauptpredigt sein werden, sie nicht mit ihnen zugleich gegenwärtig sein können, sondern zu Haus hin und wieder, vornehmlich auf das Feuer, Achtung geben müssen. Und derowegen, damit das Gesinde die sonntäglichen Frühpredigten auch anhören möge, welche vor der Hauptpredigt gehalten werden, habe man hierzu keinen andern, als diesen unsern jeder Zeit gewöhnlichen Ort. 3) Was das Eck oder vermeinte Sanctuarium betrifft, oder dass man allda einen Thurm aufzuführen gedenke, da wäre das Gebäu gar nicht auf solche Form geführt worden, wie man etwa ihrer Majestät berichtet haben mag, sondern blos zu einer Sacristei, darauf nichts anderes gerichtet wird, als zwei Zimmer auf einander, zur Wohnung unserer Geistlichen, die wir nothwendig haben müssen, weil auch vorhin daselbst Zimmer und Wohnungen für unsere Geistlichen gewesen waren, derowegen könne man solches Eck nicht abtragen. 4) Was die Quadratform der Fenster

pedig a többi pontokban engedett, csak ebben az egyben nem. A királyi személynök azzal fenyegette a pozsonyiakat, hogy még az országgyűlés megnyitása előtt, mint a királylyal daczolókat, perbe idézi. A pozsonyiak ismét Bécsbe futottak; majd a nádornál kopogtattak az isteni tiszteletnek az országgyűlés tartama alatti tartása ügyében.¹⁾

Így állottak az ügyek Pozsonyban és országszerte, midőn III. Ferdinánd 1637. szept. 21-kére összehívta az ország rendeit, hogy velök az ország javáról értekezhezzék. A török fenyegető állása miatt azonban a gyűlés megnyitása elhalasztott. De a rendek, kik többnyire határozott utasítással voltak kiküldve,²⁾ elég korán és nagy számban jelentek meg.*)

und Thüren anbelangt, wäre die Gemeine nicht dawider, wenn wir nur Ein- und Ausgang, auch Lichtes die Genüge haben. 5) Was die Höhe des Gebäus betrifft, könne man davon nichts abtragen, wie solches auch der italienische Baumeister vom Schloss und andere italienische Maurer besichtigt haben und berichten können; zu dem wären wohl solche hohe Häuser in der Stadt, als dieses Gebäu, die dergleichen Höhe haben, zu ersehen und anzutreffen... Lichner P. Pogners Verzeichniss. 36. l.

¹⁾ »Da durch Gottes Gnade der Landtag seinen Anfang genommen hat, haben uns... die verordneten Abgesandten aus den Ständen, die der evang. Religion zugethan waren, bei uns angehalten, dass man ihnen vergünstigen wolle, damit sie in unserm Kirchenbau ihre wöchentlichen Gebete und Sonntags-, wie auch Festpredigten in ungarischer Sprache halten dürfen. Diese Sache wurde hernach im Landhaus öffentlich erwähnt, und weil dawider niemand von den Landständen protestirte, sondern die Sache still vorüberging: also hat man auch den ganzen Landtag durch in diesem Gebäu nicht allein die deutschen Früh-Sonntags-, sondern nach denselben auch die ungarischen Predigten, vornehmlich aber auch die ungarischen Frühgebete alle Tage darinnen verrichtet ohne jemandes Widerspruch. U. o. 39. l.

²⁾ A lipői követek, jelesül: Palugyay Pongrácz, Szurecsányi Péter és Kubinyi Mátyás a vallásra vonatkozólag következő utasítással voltak ellátva: »Quoniam ex parte liberi exercitii Religionis, superioribus temporibus, certae conditiones et declarationes extarent, sicut etiam in serie septemdecim conditionum declaratum habetur, supplicandum erit itaque apud suam Majestatem, dignetur sua Majestas septemdecim conditiones seu articulos Viennensis pacificationis, in omni eorum parte cum effectu benigne et elementer observari retinerique facere. Atque propter evitacionem scandalorum et odiosum religionis exercitium, una cum Temp-

Feltűnő volt, hogy Spanyolországból rendkívül sokan jöttek követségben e gyűlésre, és hogy a király megérkezéséről

is et sepulturis ac usu campanarum liberum permaneat, juxta conditionem s velut pacificationem. L. Instructio Universitatis Dom. Nobilium, Comitatus Liptovienſis. Majláth B. gyűjteményében.

*) Az 1637-ki országgyűlés követeinek névjegyzékét Szemere Pál akkori abaujmegyei követ ekképen állította össze:

I. A felvidékről:

Sz e p e s vármegyéből: Máriássy János és Záborszky Miklós.
S á r o s ből: Usz István, Devény István, Sztánkay István és Keczer Ferencz.
Z e m p l é n ből: Butkay István és Kacsándy Mihály.
S z a b o l c s ből: Keresy János és Bay István.
B e r e g h ből: Kísfalussy István és Lípcesy György.
U g o c s á ből: Újhelyi János.
U n g h ből: Tibay László és Bodó Lajos.
S z a t h m á r ből: Farkas István és Gyulaffy András.
A b a u j ből: Barna György és Szemere Pál.
T o r n á ből: Vadass István.
G ö m ö r ből: Szakmáry Miklós és Bassó Mátyás.
B o r s o ből: Zákány András és Mőré István.
H e v e s ből: Divéky András.

II. A Dunán inneni vidékről:

P o z s o n y ből: Morócz Farkas és Hadricius György.
N y i t r á ből: Sándor László és Koronthály István.
E s z t e r g o m ből: Konkoly Pál és Rőzsa István.
T r e n e s é n ből: Sándor Imre és Mednyánszky Jónás.
B a r s ből: Szobonya Pál és Bossányi János.
H o n t ből: Bakó Ferencz és Fánesy György.
N ó g r á d ből: Horváth György és Komjáthy Ábrahám.
P e s t, P i l i s és S o l t ből: Batik János.
Z ó l y o m ből: Augusztí István és Osztróluetzky Menyhért.
T á r o c z ből: Keviczky Menyhért és Keviczky János.
Á r y á ből: Kubinyi János.
L i p t ó ből: Palugyay Pongrácz és Kubinyi Máté.

III. Dunántúlról:

S o p r o n ből: Eőrsy Zsigmond és Károly János.
G y ő r ből: Czapáry András.
M o s o n ből: Szombathelyi Márton és Gervay János.
V a s ből: Sibrik István és Gazdagh Pülöp.
K o m á r o m ből: Farkas Gáspár.

semmi határozott hír nem érkezett Pozsonyba. Ennek következtében november huszadikán küldöttség ment a nádorhoz,

V e s z p r é m ből: Körböy István és Darázs István.
Z a l á ből: Pernyeszy Ferencz és Lippay Gáspár.

IV. Horvátországról.

S z l a v o n i á ből:
K ö r ö s megyéből: Szakmárdy János.
Z á g r á b megyéből: Potnichovics György.
V a r a s d megyéből: Cserenkőczy Gábor.

A Szlavon-, Dalmát- és Horvátország rendjeinek követel:
B o g d á n Márton, zágrábi prépost.
C s e r n k ő c z y Gábor, váradi,
P e t r i k o v i c h György, varasdi.

Negyedik Rend.

A s z a b a d k i r. és bányavárosok követel:
P o z s o n y ből: Szelezky Jakab és Henchelin Gáspár.
S o p r o n ből: Artner Erhard és Vitnyédy István.
N a g y s z o m b a t ből: Bogdanóczy György és Huszár Péter.
S z a k o l e z á r ből: Horváth György és Táróczy György.
K a s s á r ó l: Debreczeni Mihály és Reviczky János.
E p e r j e s r ó l: Questoris Jakab és Langfelder Dániel.
L ő c s é r ó l: Sándor János és Touffel Kristóf.
B á r t f á r ó l: Glaczk Miklós.
S z e b e n ből: ?
M o d o r ből: Radimóczy György és Kempius János.
T r e n e s é n ből: Leszenyei János és Ladiszláides.
Ó - Z ó l y o m ből: Stimmely Timóteus és Venczelius Márton.
K ö r p o n á r ó l: Kusztra Mihály és Csernák János.

A hét bányavárosból:

K ö r m ő c z e r ó l: Miller Zachariás.
S e l m e c z r ó l: Hozs Gábor.
B e s z t e r e z e b á n y á r ó l: Raminger György és Keviczky Menyhért.
L i b e i b á n y á r ó l: Mároczus Kristóf.
N a g y b á n y á r ó l: ?
S z a t h m á r r ó l: ?
N é m e t i ből: ?
V a r a s d r ó l: Simonics Szaniszló.
K a p r o n e z á r ó l: Szakmárdy János.
K ö r ő s r ó l: Garay István.

megtudandó, mikor érkezik meg ő felsége. A nyugtalanság annál nagyobb volt, mert nyíltan beszélték: a király szándékosan késik, hogy a követek költség tekintetében kimerüljenek, és azután annál inkább hajlandók legyenek a királyi proposíciók tárgyalásához fogni.

A nádor azon megnyugtató szavait, hogy ő felsége a német követek után várakozik, nem fogadták el, sőt az erdélyi követeknek azon kifakadásra adtak alkalmat, hogy az országgyűlés nem a németek, hanem a magyarok számára tartatik. A személynököt is felhívták, hogy addig, míg ő felsége megérkezik, hívja össze a rendeket, hogy némely szükséges tárgyak felett előlegesen tanácskozzanak. De a személynök nem tartotta magát feljogosítva a felség megérkezése előtt gyűlést tartani. Türelemre intette a nyugtalankodókat.

Nov. 23-ikán a nádor magához hívta a rendeket és hosszú beszédben fejtegette ő felsége késedelmének okait, melyek között legelső az, hogy az ország rendei még most sincsenek mindnyájan együtt. Egyúttal felhívta őket, hogy a király ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodjanak, annyival is inkább, mivel a király »mint regnáló soha sem volt még hazánkban; asszonyunk pedig egyéberánt is soha nem látta Magyarországot«. Míg a főhivatalnokok a fogadtatás külső fényéről gondoskodtak, addig a szabad kir. városok követei a Pálffy Pál által rajtok és vallásukon elkövetett sérelmekről tanácskoztak. Ugyanis Pálffy, ő felségének engedélyére való hivatkozással, el akarta venni a modoriak templomát, s midőn ezek ellentállottak, a pozsonyi káptalan elé idéztette meg őket; és mivel nem jelentek meg,

A mágnások és özvegyek követői:

Az erdélyi fejedelem Rákóczy György követei: Chemel György és Bogády András.

Bethlen követei: Horváth György és Szigethy Miklós.

Forgách nádorné k.: Zsarnóczay Sebestyén és Farkas János.

Nádasdy Pálné k.: Vitnyédy János (?) és Ferenczy Péter.

Széchy Györgyné k.: Barna György és Rudnay László.

Battyáni Ferenczné k.: Hollósy.

Thurzó Mihályné k.: Berényi György és Turánszky Ferencz.

Széchenyi Istvánné k.: Kramarich György és Szele György.

Révay Pálné k.: Zukovy Sámuel.

Nyáry Istvánné k.: Zatureczky Frigyes.

templomvesztésre ítéltek. Hogy pedig ne mondhassák, hogy vallásukat szabadon nem gyakorolhatják, kényszerítették őket új imaház építésére és egy okmány aláírására, melyben az foglaltatott, hogy a templomot »önként«¹⁾ átadták. Ez ellen a város jegyzője felszólalt, a miért a kath. vallás ellenségének mondották. A réchei evang. lelkész, kit Keglevich István elűzött egyházából, beadta folyamodását, melyben kéri a nádort, hogy mint a törvények őre, a vallásügyi törvényben biztosított szabadságot védekezze.²⁾ A nádor erre azt felelte, hogy mivel a parasztok a földesúr fundusán semmi joggal sem bírnak, tehát a földesúr joggal vehette el tőlök a templomot, s űzhette el onnét az ev. lelkészt. Hiába folyamodott e részben közbenjárásért Illésházy Gáspárnál Martinides superintendens által. A sérelem nem orvosoltatott, — s így országgyűlés elé terjesztetett.

Ez alatt november 29-ikén megérkezett a király, s Lósy Imre esztergomi érsek által fogadtatva, nagy pompával vonult be Pozsony városába. Mindenek előtt a Sz.-Márton templomába sietett, és csak a mise meghallgatása után ment szállására. Másnap reggel a barátok templomában volt; és csak december 1-jén jelent meg a rendek között, hol királyi előterjesztéseit átnyújtotta. Decz. 2-án a sérelmek összeírására mintegy negyven követet választott az alsóház;³⁾ kikhez még a felsőház is akart a maga részéről néhány főpapot és főurat csatolni; de ezt a rendek ellenezték, nehogy a vallásügyi kérdést még jobban elmérgesítsék. Ugyanis a protestáns követeknek utasításul volt adva, hogy addig semmiféle más tárgyalásokba ne fogjanak, míg a vallási sérelmek nem orvosoltatnak. Burna György, Sze-

¹⁾ Forma libelli Supplicis — a bártfai követ naplójában. M. u. műz. ltárában.

²⁾ Neveik ezek: Mikulecz Tamás, személynök; Morócz Farkas, vice judex Curiae; Hadríczius György, palatinalis, Lippay Gáspár, curiai bíró; Gazdagh Pülöp, személynöki protonotarius; Szenkviczy Mátyás, kir. tábla praelatus; Telokessy István, leleszi prépost; Kopesányi Mihály, pozsonyi prépost; Maurovizius Mihály és Czeglédy Albert, egri kápt. követek; Rohonezy István, zalavári apát; Chereukóczy Gábor, horvát követ; Trsztyánszky Pál, Kerekes Döme, Mosdó Imre, Úz János, Szemere Pál, a királyi táblának öt úlnöke; Chemel György és Bogády

mere Pál, Chernel, Keviczky és Langfelder követségben mentek a nádorhoz, megkérdezendők tőle, hogy mit remélhetnek a vallás ügyében. A nádor azt válaszolta nekik, hogy hagyjanak fel e kérdéssel; ő felsége határozottan azt kívánja, hogy az ő előterjesztéseinek tárgyalásához fogjanak. Ez azonban oly kívánság lévén, melyet teljesíteniök már utasításaiknál fogva sem lehetett, azon sérelmek összeírását folytatták, melyeket a katolikusok 1608. óta ejtettek az evangélikusokon. Ezek között kiemelték azt, hogy a nagyszombati katolikusok nem engednek a protestánsoknak e városban templomot építeniök; hogy a szakolczai protestánsok akadályoztatnak halottaiknak a közös temetőbe való temetésében, és hogy a földesurak mindenfelé elszedik az evangélikus nép templomait.

A december 4-én, a hontvármegyei követek u. m.: Bakó Ferencz és Fánecy György lakásán tartott tanácskozásban részt vettek a protestáns főurak közül is: Illésházy Gáspár fiával együtt; Osztrosith Imre fiaival, Nyáry Lajos testvérével, Balássy András és Simon, Zay János, Golenich és mások. Ezek azt határozták, hogy egy követség menjen újra a nádorhoz, felkérendő őt, hogy a vallásügyi sérelmek tárgyalása céljából legyen közbenjáró ő felségénél. Együttal átadták neki az összeállított sérelmek jegyzékét. A nádor vitába elegyedett a küldöttséggel, s egyttal kijelentette abbéli óhaját, hogy vagy hűsz befolyásosabb követ jelenjen meg nála a végből, hogy a tárgyat elébb magán értekezleten minél jobban elintézhessék. A protestáns követek közül sokan azon nézetben voltak, hogy a nádorral nem szükséges vitába bocsátkozniok; neki nem szabad ellenfél gyanánt szerepelnie, mert ő állásánál fogva közbenjáró szerepre van hivatva, s ha igaz és törvényes a prote-

András, az erd. fejedelem küldöttet; Pernyeszi Ferencz szalai, Sándor László nyitrai, Barna György és Szemere Pál abauji, Fánecy György honti, Farkas István szatmári, Keresy János szabolesi, Zákány András borsodi, Dévény István sárosi, Szobonya Pál barsi, Mednyánszky Jónás trenseséni, Máriaassy János szepesi, Szakmáry Miklós gömöri, Deviky András hevesi, Gervay János mosoni, Czapary András győri és Darázs István veszprémi vármegyei követek; azonkívül a kassai, pozsonyi, eperjesi és nagyszombati városi követek.

stánsok kívánsága, annak teljesítését kötelessége kieszközölni ő felségénél.

De a nádor sokkal inkább volt érdekelve a katolikus álláspont iránt, semhogy a vitától visszatarthatta volna magát. Midőn a protestánsok küldöttsége nála megjelent, ezen kérdést intézte Osztrosithhoz: ismeri-e a bécsi békekötést? S annak igenlő válaszára figyelmeztette őt a záradékra, mely így hangzik: »a római katolikus vallás sérelme nélkül.« Osztrosith erre azt felelte: »az előtt nem voltak oly üldöző főpapok, mint a mostaniak, nem is volt oly nagy egyenetlenség, mint van most. Az előtt békének és szabadságnak örvendettünk, most pedig zaklattatunk.« Például hozta fel Forgách özvegyének azon tétét, hogy birtokairól az evangélikus papokat elfizte. A nádor ezt védelmezte. Szerinte Forgách özvegye jogosan cselekedett, mert jkegyúri jogánál fogva szabadon rendelkezhetik földjével és obbágyaival. A mi pedig — úgymond — a templomok visszaadását illető követeléseket illeti, tudjátok meg, hogy ezt se tűzzel, se vízzel, se vassal, se semminemű tractával nem fogjátok elérni soha; tanácsom az, hogy ettől elálljatok és ő felségét ne zaklassátok. Gondoljátok meg, hogy a királyné spanyol eredetű, a kit nem illik háborgatni, nehogy azt mondhassa rólatok, hogy »moslék« nép vagytok.« Erre az evangélikus küldöttek méltó felhevülésekben azt válaszolták a nádornak, hogy inkább meghalnak, semhogy re infecta hazatérjenek, mert őket kötelezik utasításaik.

Másnap a nádor közölte a királylyal és a klérussal a tanácskozmány eredményét, s azoknak elhatározását Osztrosith által közölte a protestáns rendekkel, t. i. azt, hogy azok semmiképen nem fognak beleegyezni az elfoglalt templomok visszaadásába; ő felsége kész inkább re infecta visszamenni az országból, a papok pedig készek inkább száműzetésbe menni, mint e követelést teljesíteni. Egyébiránt azt megengedik, hogy a nagyszombati kálvinisták templomot építhessenek magoknak, a szakolczaiaknak szabad temetkezési joguk legyen, és hogy ezentúl senki se erőltesse a protestáns jobbágyokat a kath. vallás föl vételére.

A két fél között oly nagy űr volt, melynek áthidalása, ha nem is épen lehetetlen, de mindenesetre nagyon nehéz volt.

Egy hétnél tovább tartott még e felett a vita, és pedig úgy a felső-, mint az alsó ház tagjai között. A templomok elvétele, a papok elűzése, a temetők használatának megtagadása számtalan izgató jelenet alakjában volt felhordva a protestánsok részéről. Ez ellen a katolikusok azzal állottak elő, hogy a katolikusoknak még több sérelmek van. A nádor igyekezett őket megnyugtanni. Hiszen — úgymond — a vallásszabadság templom nélkül is megvan. Mikor azt kérdezték tőle, hogy hol tartassanak a predikációk, ha a templomok elvétetnek a protestánsoktól, röviden azt válaszolta: a bíró előtt! És ha az a hely is elfoglaltatik? Majd meglátjátok! Az urak kegyúri jogát nem lehet — úgymond — kétségbe vonni. A parasztnak semmi joga sincs a földesúr birtokán, legfeljebb az, hogy bérét megkapja. A templom a földesúré, s ez olyan papot állíthat oda, a minő neki tetszik.

A külön tanácskozásokban résztvett protestáns rendek¹⁾ végre abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket külön fogják benyújtani ő felségének. Ezen szándékjokat bejelentették a nádornak, ki azonban mindenképen le akarta őket beszélni ezen szándék végrehajtásától. A vele közlött hét pontba foglalt sérelmek szólottak:

1. A jobbágyoktól elfoglalt templomokról.
2. A templomoknak a kegyúri társaktól és közös birtokosoktól való elvételéről.
3. A jobbágyoknak a katolikus vallás felvételére való erőszakos kényszerítéséről.
4. Az egyházak birtokát régen képező javaknak, földeknek, erdőknek stb. elfoglalásáról.
5. Némely szabad kir. városokban templomépítési tilalmakról.
6. A protestáns papoktól a tizenhatod rész elvételéről.

¹⁾ Ezek voltak 1) a főrendek közül: gr. Blésházy Gáspár, Osztrocsith István és Nyáry Lajos; 2) a nemesek közül: Bossányi Mihály, Bogády András, Barna György, Dévény István, Szemere Pál, Zakány András, Vittnyódy József, Fűncsy György, Máriássy János, Kocsándy Mihály, Berényi György, Fejérvataky Márton, Reviczky Menyhért, Szelezcky Jakab, Keviczky János és Langfelder Dániel. — L. Szemere naplóját decz. 5-ikéről. A nem. múz. levéltárában.

7. A protestáns papoknak r. kath. szentszékek elé való önkényes hurczoltatásáról.

Ezekre nézve a nádor azt felelte, hogy az első pontot a kath. rendek semmiképen el nem fogadhatják, mert az ellenkezik a földesurak kegyúri jogával.

A másodikat elfogadják. A harmadikat szintén. A negyedik pont, minthogy a földek a templomokhoz tartoznak, és a templomokat a földesurak kegyúri joguknál fogva elfoglalhatják, nem teljesíthető. Az ötödiket elfogadják. A hatodikra nem adott választ; de a hetediket semmiképen nem akarják elfogadni.

Ez ki nem elégítette a protestánsokat, s újra abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket benyújtják ő felségének. A nádor ez ellen ismét kifogásokat tett. Ezen sérelmek — úgymond — nem köz sérelmek,¹⁾ mivel nem az összes rendek, nem a klérus hozzájárulásával irattak össze. Ő felsége elfogadja a köz sérelmeket, de magán sérelmeket nem. A főpapok pedig kijelentették, hogy ha ő felsége elfogadná is a vallásügyi sérelmeket, ők magok részéről ez ellen óvást tennének. Lósy érsek azt mondotta, hogy ő felségének azt kellene a lutheránusokkal cselekednie, a mit tett egykor Szt.-István a pogányokkal, midőn azokat a keresztyén vallásra térítette. A lutheránusokat katolikusokká kell tenni; mert nem illő dolog, hogy a jobbágyok más hiten legyenek, mint urok.²⁾ Szóval, minden lehető okot felhasználtak, csak hogy a sérelmek benyújtását megakadályozzák.

Decz. 11-én nagyon élessé vált már a vitatkozás. A nádor már fenyegetődzött; a klérus pedig hozzá csatlakozott, hogy közös erővel, leszavazással kényszerítsék a protestánsokat sérelmeik mellőzésére. A felső ház részéről kiküldött bizottság tagjai, nevezetesen Jakusich György veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrocsith István következő pontokba foglalták össze érveiket:

¹⁾ De his gravaminibus tale est iudicium Palatini, ea non esse publica gravamina, quia non sunt ab omnibus Statibus h. e. a Clero etiam conscripta. . . Bártfai követ naplója decz. 9-kéről.

²⁾ U. o. decz. 10.

1. Császár urunk csak nem régen vevén kezébe a kor mányt, ne kedvetlenítsék el ilyenekkel.

2. Császárné asszonyunk eddig soha sem látott magyart, beteges is, nem kellene tőlünk elidegeníteni.

3. A török rablásokról szóló hírek naponkint szaporodnak.

4. Ha a mult országgyűlésen igen sok fontos oknál fogva kellett félretenni a vallás ügyét, úgy százszorta több okunk van most, melyek annak sepositiójára kényszerítenek.

5. A római katolikusok immár seponálták; illő dolog, hogy az evangélikusok is seponalják. E gyébiránt a nádor gondot visel, mit kellésék cselekedni.¹⁾

Hogy ezen okok nem hatottak a protestans követekre, az a már ismeretes utasítások után, természetes. De azért még sem hivatkoztak csupán utasításaikra, hanem következőkben foglalták össze nézeteiket a katolikusok által tett és még ez után teendő ellenvetésekre: »Ha a romano-katolikusok azt kívánják, hogy az ügy menjen voksra, erre azt felelik: mi evangélikusok voksra nem megyünk, 1) mert minékünk annál nagyobb és drágább privilegiumunk nincsen, mint a religió; s hitünk ágazatját azért voksra semmiképen nem bocsáthatjuk. A hit isten ajándéka lévén, vokssal hitet nem illendő igazgatni. 2) A r. katolikusok ebben ellenfeleink, ő tőlök bántattunk meg; hogyan ítélnének ők felettünk, holott pöröseink és bíráink egyszersmind nem lehetnek. 3) A bécsi végezés, az 1608-ki koronázás előtti I. tez. a kir. diplomának hatodik feltétele, és a valásról szóló többi törvények oly világosak, hogy semmiféle magyarázatra nem szorulnak. Ily nyilvánvaló artikulusokat voksolásunkkal nem tehetünk kétségessé, vagy azoknak értelmét voksolásunkkal meg nem változtathatjuk. Ha az Ulászló király II. decr. 25-ik tezik két fogják sürgetni a szavazásra vonatkozólag, akkor azt felelik: 1) hogy mikor azt a törvényt hozták, akkor nem tárgyalták a vallás ügyét, s az akkori idő igen-igen különbözik a mostani időtől; 2) semmit sem foglal az az artikulus magában olyat, hogy az egyszer meghatározott s többször megerősített törvényt és az ország közalkotmányát kelljen igazításba venni; 3) a közvetlen utána következő tezik oly ország-

¹⁾ Szemere Naplója decz. 11-kéről. A nemz. Múz. levélt.

gyűlésnek állítja azt, melyen a nemesség nem követek által volt képviselve, hanem személy szerint jelentek meg a nemesek magok; 4) azon t. ez. a propositiók feletti eltérésről szól; mivel pedig még a kir. propositiókhoz nem nyultunk, az új szokás és törvény szerint előbb a sérelmeket kell megorvosolni, mielőtt a propositiók tárgyalásához fognánk. Nekünk pedig nincs nagyobb sérelmünk a vallásnál, azért is itt (nem) alkalmazható az idézett törvény; 5) a boldog emlékezetű megholt császár urunk resolútiója is az volt, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésen sérelmeink egészen orvosoltassanak.

Ha pedig a vallási sérelmeknek a béke kedvéért való mellőzését kívánják, arra sincs módunk; 1) mivel a sérelmek megszüntetése a királyi diploma második feltételében biztosított kiváltképen a mi részünkről, religióra nézve; 2) mivel ez előtt is egynéhány országgyűlésen ezen ügy a rendek kölesős kibékülhetése czéljából elodáztatott, azon reményben, hogy azután a vallás ügyében nem fognak felmerülni ily ellenkezősek; de mivel naponkint épen ennek ellenkezőjét kell tapasztalnuunk, hogy az afféle elodázásból még több baj ne következék, kell az ügyet egyszer mindenkorra eligazítani; 3) a vallás szabad gyakorlata a diploma hatodik feltétele szerint, az ország békéje és felmaradása tekintetéből biztosított; ez pedig úgy leszen meg, ha már egyszer valahára a vallásügyben felmerült sérelmek orvosoltatnak; 4) mivel császár urunk ő felsége propositióinak kiadásakor ily atyai szókkal biztatott bennünket: »a mit megbódogult atyámban elvesztettetek, azt hennem visszanyeritek«; a megholt császár 1634. Pozsonyban országunk gyűlésén azt igérte, hogy az ország minden sérelmeit orvosolni fogja; 5) utasításainktól sem térhetünk el semmiképen; 6) az idézett törvényekben sepositióról semmi sincsen; sőt az van rendelve, hogy a közügyek tárgyalassanak.

A mi azon öt pontot illeti, melyeket Jakusits veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrósi István proponáltak az evangélikus statusnak; arra nézve ilyen választ adtak:

Az elsőre nézve: Ő felségét császár urunkat ezzel nem kedvetlenítjük el, mert ő felségének második conditioja azt tartja, hogy azonnal uralkodása kezdetén valamennyi sérelmet orvosolni fog; és a kiadott propositióiban erről ezen szavakkal

biztosította a rendeket: a mit atyámban vesztettetek, azt hennem visszanyeritek. Ő felségének ezen kegyelmes atyai szavaihoz teljes bizodalommal ragaszkodunk.

A másodikra nézve: Császárné asszonyunk ő felsége betegeskedésén szívünk szerint szárnakodunk, kívánjuk, hogy isten ő felségét gyógyítsa meg, és kérjük őt, hogy a mi kegyelmes urunk előtt dolgunkat könnyítse.

A harmadikra nézve: A mi a török felől való híreket illeti, ő felsége és az urak gondoskodjanak felőle, hogy biztosságban lehessünk, és az országgyűlésen jelenlevő végbeli kapitányokat küldjék haza, hogy tisztók szerint oltalmazzák a hazát.

A negyedikre nézve: A minémű okokért ez előtt országunk gyűlésén seponáltuk volt, tudniillik, hogy ezután a vallás ügyében efféle zivakodások nem lesznek: ebbeli reménységünkben igen megfogyatkoztunk, mert a katolikus status azóta sokkal több és nagyobb sérelmeket tett.

Az ötödikre nézve: A katolikusok könnyen seponálhatták a vallásbeli sérelmeket mi ellenünk, mivel miatunk semmiféle sérelmet nem szenvednek; de mi evangélikusok, mivel igen megbántódtunk, utasításainktól el nem állunk, és a sérelmek mellőzésébe nem egyezhetünk.¹⁾

Ilyen okokkal fölfegyverkezve jelentek meg a protestáns rendek december 12-ikén az országházában, hol a klérus nagyszámban várta őket, elfoglalván a követek helyeit. Gyűlöletes kemény vita fejlődött ki újra, melynek azonban egyéb eredménye nem lett, mint az, hogy az evangélikusok nem egyezhettvén bele a a klérus követeléseibe, kimondották, hogy a következő napon sérelmeiket egyenesen ő felségének fogják benyújtani.

¹⁾ Szemere naplója a nemz. múzeumban.

II.

Hogy az óhajtott audientiát megnyerhessék, Nyáryt bízták meg: tudná meg Trautmannsdorf cs. titkos tanácsos révén ő felségétől, hajlandó-e őket és mikor elfogadni? A királynak pár napra volt szüksége, míg tanácsosaival az adandó feleletre nézve értekezhetik. Ezek természetesen azon voltak, hogy az ügy elodáztassék, és hogy a felség válasza kemény és visszariasztó legyen. Széltében beszélték, hogy a protestánsok szakadást akarnak előidézni az országban, hogy összeesküvést forralnak, és hogy egyáltalában nem lehet velök boldogulni. Természetes, hogy ez még inkább felingerelte a kedélyeket. A nádor azt mondotta a nála megfordult protestáns követeknek, hogy haszontalan minden törekvésök. »A mint igaz, — úgymond — hogy isten isten, oly bizonyos, hogy semmit sem fogtok elérni, mert ő felsége mindent elhisz, a mit a klérus mond neki.«¹⁾ A főrendek részéről hozzájuk küldötte a szepesi prépostot, és a két Forgáchot, Zsigmondot és Pétert, azon utasítással, hogy ezek a vallási sérelmek előterjesztésétől vonják el őket. És midőn ezek az üzenetet átadták volna, a personális ezen szavakkal fordult a protestáns rendekhez: »Hallottátok a főurak beszédét? Én is kérlek barátságosan és intelek benneteket, álljatok el szándékotoktól, hiszen a katolikus status erősen áll együtt, az emberek megtérésében a sz. lélek működik közre, hogyan állhatnátok ti ellent? Keressetek más módot a baj orvoslására; hiszen nem történik rajtatok olyan igaztalanság.« Erre Szemere abaujmegyei követ válaszolt. »Hát nem igazságtalanság az, uram, mikor templomainkat elszedik, papjainkat elűzik, szabadságainkat lábbal tapodják, halottainkat eltemetni nem hagyják? Az orvoslás eszközét mi abban találjuk, hogy e bajok az ország békés fenmaradása tekintetéből, az ország törvényei szerint elintéztessenek, és a törvénysértők ellen büntetés szabassék, s ez nyilvános legyen.« Utalás történt Lengyel-

¹⁾ Matheides és Szemere naplója, a nemz. múzeumban.

országgra, hol annyi különböző felekezetek daczára béke van, mivel ott a vallást senki sem háborgatja. A főrendek részéről Draskovics György győri püspök, Pálffy János, Forgách Zsigmond és Eszterházy Dániel személyében új követek új ellenvetésekkel jöttek a protestáns rendekhez. »Az, a mit ezek kívánnak — úgymond — egészen új és szokatlan dolog; nekik is vannak sérelmeik, de hallgatnak velök. Ám, ha a protestánsok minden áron be akarják adni a magok sérelmeit, legyen; de csak a katolikus vallás sérelme nélkül.« Erre a protestánsok azt felelték, hogy nem az az új dolog, a mit ők kívánnak, hanem ellenkezőleg, az az új dolog, hogy őket ilyenekkel meg akarják akadályozni sérelmeik átnyújtásában, holott ő felségéhez még magánszemélyeknek is szabad folyamodniok. Ha — úgy mondanak — jogtalan dolgot kívánunk, ne adja meg ő felsége; de ha igazunk van, mért tagadná meg kérésünket? Ha pedig úgyszólván megtagadja, újra kérni fogjuk. Erre a pozsonyi prépost emelt szót: micsoda igazság lenne az, hogy ő felségének, mint patronusnak ne lenne a ti városaitokban temploma? Igen, volt a válasz, ő felségének van kegyúri joga, arra nézve, hogy védje, de nem arra, hogy bírja és elfoglalja a templomokat. Ekkor a personalis mondá: lehetetlen dolog az, a mit kívántok; hiszen a kassai, löesei, eperjesi, bártfai templomok, melyeket nektek kellett átengedni, tulajdonképen a mi templomaink...

Ilyen és ezekhez hasonló párbeszédnek folytak, midőn a klérus részéről azon indítvány tétetett, hogy szavazásra kell bocsátani a kérdést. Ekkor Dévényi István a fentebb említett megállapodáshoz képest mondá: Itt két fél van; az egyik sértett, a másik sértő. Mi lévén a sértett fél, önök akarnak lenni a mi bírónk? Az nem lehet. Senki sem lehet egy személyben vádló is, bíró is. Mi az isten nevében ő felségéhez folyamodunk.¹⁾

¹⁾ Bártfai követ naplója. A nemz. múzeum levéltárában. Szemere naplójában az is meg van, hogy a protestánsok a személynököt is magokkal hívták ő felségéhez. Ő nagysága — u. m. — mivel nekünk is Personalisunk, jöjjön el velünk ő Felsőségéhez ad exhibenda et porrigena

Deczember 15-ikén a protestáns rendek Illésházy lakásán gyülekeztek össze, azon szándékkal, hogy onnét indulva sérelmi iratukat ő felségének átadják. A nádor még egyszer le akarta őket beszélni, s e végből átküldé hozzájuk Eszterházy Dánielt. De azok nem engedtek, hanem a nádor egyenes tilalma daczára tömegesen mentek a király lakására. Heten, u. m.: Illésházy Gáspár, Zay Zsigmond, Chernel György, Fánecs György, Bogády András, Farkas István és Dévényi István voltak megválasztva azon szűkebb bizottság tagjaiul, mely a sérelmi irat átadására volt hivatva. Mielőtt azonban ezek beboesáttattak volna, a katolikusoknak nyolcz tagból álló küldöttsége járt a királynál,¹⁾ kérvén őt, hogy a protestánsok kérelmét ne fogadja el, és ha sérelmeiket átveszi, azokat elébb velök közölni kegyeskedjék.

A király ezt megígérte nekik; és csak azután fogadta a protestánsokat. Illésházy vitte kezében a sérelmi iratot, s a mint a felség színe előtt megállottak, Bogády András kezdett szólani. Jobbjévi hűséggel és bizalommal járulnak — úgymond — ő felségéhez rövid, de fájdalom, panaszos iratukkal. Kérik, hogy azt királyi kegyelménél fogva elfogadni, megolvasni, megfontolni, és az abban foglalt sérelmeiket kir. hatalmánál fogva orvosolni kegyeskedjék. A király válasza ez volt: Irástokat szívesen elfogadjuk, s azt megolvassuk és megfontoljuk, s reá kegyelmes válaszunkat kiadandjuk.²⁾

Ezen sérelmi iratban elmondják a rendek, hogy az országgyűlés kezdetén jobb szerették volna a királyt örvendő

nostra gravamina; de ő nagysága nem annuált, sőt holnap (15-kére) hét órára hírdetvén beünket, mi deklaráltuk magunkat: ő nagysága méhez néven ne vegye, de az ő Felsőségétől audientiára rendelt óránkat (10 óra) el nem mulathatjuk.

¹⁾ Úgymint: Lippay György egri püspök és kanzellár, Bánffy Kristóf, Csáky István, Pálffy János, Szenkyiczey Mátyás és a horvát követek: Cserekenöczy Gábor, Szakmárvy János és Potulkovics György.

²⁾ Heute haben — írják a löesei követek deczember 15-ikéről — die Evangelisch Ständt um 10 Uhr ihre gravamina Ihr. kais. Mayst. exhibirt. Darauf Ihr Mit geantwortet: Scriptum vestrum libenter acceptavimus; quod perfecturi et ruminaturi sumus, resolutionemque benignam daturi sumus. Löesei lev.

szívvél üdvözölni, s a tárgyalásokat nyugodtan megkezdeni, mint e panaszokkal alkalmatlankodni. Minthogy azonban a vallás gyakorlatának szabadsága nemcsak a bécsi békekötés, és a néhai Mátyás király által kiadott diploma ellenére, sőt az ország ismételten megerősített törvényei, jelesen: az újabb királyok által elfogadott s megerősített koronázó diplomák ellenére is a kath. clérus részéről megsértetik; kénytelenek panaszokkal némely újabb vallási sérelmek elősorolása mellett ő Felségéhez járulni s azok orvoslását kérvényezni. Azon reményben vannak, hogy ő Felsége atyai kegyénél fogva nemcsak kegyelmesen fogja fogadni, hanem tényleg is orvosolni fogja azokat.

Nem akarják az összes sérelmeket felsorolni, csak némelyeket említenek föl, melyek kiválóbb fontosságuknál fogva elég alkalmat fognak nyújtani arra, hogy az 1608 óta idáig elkövetett sérelmek megszüntetessenek.

Ehhez képest elmondják, hogy Ung megyében Kalmanzay Sámuel gyereni plébános az ungvári evang. lelkészt illető tizenhatodrészt nemcsak lefoglalta, hanem a város biráját is az egri káptalan széke elé idéztette.

Zemplén vármegyében Pálfi Katalin lefoglalta a garami templomot, mely mai napig használatlanul elpusztulva áll; ugyancsak ő az ujlaki lelkészt megfosztotta parochiális jövedelmétől. Hasonló módon Hommonai Drugeth János elfoglalta a terebesi templomot.

Bauj vármegyében Cseh (Che) János mislei pap eltiltván a harangok használatát, az ottani templomot a hozzátartozó filiális egyházakkal együtt elvette, és a lelkészt elmozdítván, jövedelmétől megfosztotta. Hasonlóképen Székely Balázs elfoglalta a szomogyi templomot, s a lakosságot szigorúan eltiltotta még a szomszéd templomok látogatásától is.

Szabolcs vármegyében Horvát Ferencz elvette a kenézi templomot, s annak használatától úgy a lelkészt, mint a lakosokat eltiltotta.

Sárosban a már említett Pálfi Katalin nemcsak a szentpéteri templomot foglalta el, s ajtait s ablakait betörette, hanem az ottani lelkésznek lakát is megrohantatta s lerontatni

akarta; és midőn a lelkész még így sem hagyta magát hivatalos kötelességétől elriasztani, kegyetlen bosszúból, a legnagyobb hidegben, nejével s gyermekeivel együtt erőszakosan kihányatta a parochiából s a mezőre kivette; azonkívül a szegény elhagyott lakosságot börtönnel, bírsággal és minden kigondolható bántalmakkal illette, míg azt nem mondták, hogy inkább akarnak katolikus, mint protestáns papot.

Bársban Fráter Pál szentpáli szerzetesek vicáriusa a velikapoli prot. lelkészt az ország törvényei és usus ellenére, valamint a patronusok bíraskodásának mellőzésével, a jelen országgyűlés folyama alatt kizárta paplakából. Úgyszintén a kistapolcsányi és maróti prot. lelkészek kiűzetek egyházaikból. A már említett Pálfi Katalin elmozdította a nagykeresztői evangélikus lelkészt, és nemcsak a szomszéd kegyurakkal közösen bírt templomot vette el tőle, hanem a temetkezés és harangozás eddigi szabadságát is betiltotta; minélfogva azon templom ma is elpusztulva hever. A szentbenedeki apát a szemléri lakosokat annyi bántalommal, bírsággal és börtönözéssel zaklatta, hogy lelkészőket kénytelenek voltak elbocsátani, és ma sem szabad sehol vallásukat bántatlanul gyakorolniok. A szentgyörgyi, nagysarlói, fernádi, ölvédi és martosi protestáns lelkészek szintén elűzetek. A lévai birtokokon a lelkészeket minden tizenhatodik, valamint más föld-, szálló s malombeli jövedelmek elvételtek.

A helvét hitvallásuaknak ugyanott már romokban heverő templomát nem szabad kijavíttatni. Az ágost. hitvallásuaknak azon templom helyett, melyet a jezsuiták a jövedelemmel együtt elvettek tőlök, nem lehet újat építeniök, sőt a papjoknak sem szabad a városban hivatalos kötelességét teljesítenie. Minélfogva az evangélikus rendék alázattal kéri ő Felségét, hogy hasonló zaklatások kikerülése czéljából a jezsuita atyák megbüntetessenek, és az 1608-ban ő reájok vonatkozólag hozott 8. törvényczikk, hogy tudniillik az országban javakkal ne bírnak, érvényre emeltessék.

Komárom vármegyében az evangélikus lelkészek katolikus szentszék elé idéztetnek, s tizenhatodaik elvételnek.

Az apácza-szakálosi templomot, mely az ottani lakosság költségén épült, a pozsonyi apáczák elfoglalták. A hetényi,

hajkési, úrvári és maczai evangélikus lelkészek Literáti Tamás, érseki provisor által a lakosok akarata ellenére elűzettek; a bálvány- szakálos templom pedig, mely szintén az illető lakosok költségén épült, ugyanazon provisor által elvétellett, a lelkész pedig elmozdított. Kolonics, komáromi kapitány, a szentpéteri evangélikus lelkészt elűzte, a lakosokat pedig bírság terhe alatt a katolikus vallásra kényszerítette. Hasonló módon járt el Balog István tatai kapitány, a ki az ottani evangélikus lelkészt elűzte, és a prot. katonaságot a római katolikus vallásra erőszakkal és börtönnel szorította. A nagymagyarai és izsáki nemesség és jobbágyság egyiránt, a saját költségökön emelt templomtól Nagy Mihályné által jogtalanul és erőhatalommal megfosztattak, mely a katolikus plébánusnak adatott.

Győr városában a győri várban lévő protestáns katonaság sem a városban, sem azon kívül templomhelyet nem kaphat; a vallás gyakorlata végett közös költségökön szerzett imaház Pataházán tőlök elvétellett, és az evangélikusok sérelmével a jezsuita atyáknak adatott át.

Ezenfelül a lelkészek a városba való meneteltől és szent hivatásuk teljesítésétől eltiltatnak. Ha pedig valamely evangélikus lakos meghalt, csak a legszigorúbb őrizet alatt szabad nekik a városon keresztül menniök. A győri káptalan pedig a város összes lakosságának, a neméseknek, úgy, mint a jobbágyoknak, 12 forint büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a keresztelésnél, esketésnél, vagy bármely egyházi szent cselekménynél evangélikus papot használjanak.

A győri püspök hasonlóképen két nemesi curiális fundust Pataházán, melyet annak törvényes birtokosai az evangélikus vallás gyakorolhatása céljából végrendeletileg adományoztak, szomszédi jog ürügye alatt elvenni és a szabad vallásgyakorlatot megakadályozni akarja; a szigeti és révfalvi protestáns lakosoknak pedig tényleg betiltotta vallásuk gyakorlását.

Pozsony vármegyében Keglevics Ferencz, a récei község ideiglenes birtokosa, az ottani templomot elfoglalván, a lelkészt a lakosok akarata ellenére elűzte. Az olgyai, czengei, vajas-vattai, nagy- és kismagyarai nemesek az óbudai papok által törvényes joguk és szabadságuk ellenére elítéltek.

A Nagyszombatban lakó evangélikus lakosok és polgárok, jóllehet az ország törvénye értelmében nemcsak templomjavítási szabadsággal bírtak, hanem erre nézve a legújabb soproni országgyűlésen külön határozatot is nyertek, mégis római katolikus polgártársaik részéről az említett törvények mellőzésével akadályoztatnak templomuk kijavításában és a kömiveket büntetéssel fenyegetik és ijesztik el a munkától... Hasonló önkényt követnek el az evangélikusok ellen másutt is, midőn az evangélikus mesterembereket akarataik ellenére a katolikus processiókban való részvételre kényszerítik, az engedetleneket pedig egy vagy két megintés után ismételt bírságokkal terhelik, az ellenszegülőket pedig a czéhekből kizárják, s ekkép mesterségök gyakorlatában majdnem egészen megakadályozzák. Minthogy pedig az ilyen tények nyilvános botrányt képeznek, s az ország törvényét és szabadságát sértik, azért az evangélikus rendek alázattal kérik ő Felségét, hogy a törvények ilyen nyílt áthágóit mások példájául szigorúan megbüntetni méltóztassék. Mindenki tudja, hogy Nyitrában mily üldöztetést szenvednek a szakolczai evangélikusok, hol a román katolikus lakosok azokat a tűz által elpusztult imaházuk újra fölépítésében akadályozzák. A szokott temetkezéstől, s minden isteni tisztelettől megfosztatnak, úgyanynira, hogy a város egész határában sem engednek nekik temetkezési helyet, és mivel a közös föld, mely a gonoszoktól és vadállatoktól sem tagadtatik meg, nekik semmiképen sem engedtetik át, kénytelenek halottjaikat a határon kívül nagy fájdalommal és keserűséggel eltemetni. A már többször említett Pálfi Katalin a komjáthi templomot elvette, és az evangélikus lelkészt földönfutóvá tette.

Bossányi Boldizsár özvegye elvette a suránkai templomot; Oszlány város tizenhetede az azon egyházhoz tartozó jövedelmekkel együtt elfoglaltatott. A kalocsai érsek a püspöklálvi lakosokat eltiltotta a csörmentí templomba való járástól és vallásuk gyakorlásától, s az említett egyház jövedelmeit erőszakkal elvette. Ugyanezt cselekedte egynéhány helyen **Trencsín megyében** is, hol az evangélikus lakosokat különféle kigondolt büntetésekkel, bírságokkal és börtönözésekkel kényszerítette a római katolikus vallás elfogadására. **Nógrád me-**

gyében, a dévényi protestáns lelkészt Bosnyák István és Ballassa Imre özvegye kegyetlenül és jogtalanul az örökös földesúr jogainak sérelmével kidobták a paplakból, s a templomát elfoglalták.

Sok súlyos dolgot kellene még itt — úgymondanak — felemlíteniök, melyek sérelmekről, templomfoglalásokról, lelkészek elűzetéséről, jövedelmek elvételéről stb. szólnak; de mivel nem akarják ő Felségét ezeknek hosszas elősorolásával terhelni, itt megállapodnak. Alázatosan kérik ő Felségét, hogy az előszámláltakat általában és különösen nemcsak kegyelmesen visszaadni, hanem az ország törvényeinek világos megsértői ellen szigorú büntetést is szabni méltóztassék. Ezt pedig azért kívánják, mert a mint a bécsi békekötésből és a hatodik feltételből is kiténik, ő Felsége kötelezve van arra, hogy a szabad vallásgyakorlatot a közjó és az ország békés fennmaradása érdekében a törvények szerint fentartsa.

Egyébiránt ezen szabad vallásgyakorlat, mely 1608-ban a koronázás előtti törvénycikkben az egyenlenség és gyűlölet megszüntetése céljából engedtetett, nem csupán a karoknak és rendeknek, hanem egyszersmind a városi és falusi lakosoknak is szól. Innét világosan kitetszik, hogy az evangélikus status, midőn az 1608. óta elfoglalt templomok visszaadását a Mátyás király említett diplomája értelmében sürgeti, semmi olyast nem kíván ő Felségétől, a mi az ország törvényeivel ellenkezőnek. Mert azon törvények és diplomák hajdan is gróf Thurzó György nádorsága idején sokáig ellenkezés nélkül életbe voltak léptetve és megerősítve.

Elfogadta és megerősítette azokat ő Felségének boldog emlékeztű atyja, midőn királylyá koronáztatott; elfogadta ő Felsége is, midőn 1625-ben Sopronban a királyi koronát elfogadta.

Sámbar az efféle templomfoglalásokat, paplakok és jövedelmek elvételét, evangélikus lelkészek elűzetését és különösen 1608 óta elkövetett zaklatásokat mindez ideig meg nem szüntették, mindez az idézett törvények erejét meg nem erőltleníti, minthogy a visszaéléseket és a közbejött erőszakoskodásokat senki sem helyeselte, annál kevesebbé szentesítette.

A sérelmek megszüntetésének elhalasztása az elhúnyt ki-

rály kívánságára történt. Ezekre nézve ő Felsége az ország karait és rendeit először Pozsonyban 1634-ben, azután pedig a következő soproni országgyűlésen, a kétségtelen elégtétel és valóságos végrehajtás reményével biztosította.

A most uralkodó Felség, midőn legújában hű alattvalói körébe jött, különös kegyelmét nyilvánosan ígérte meg; és midőn szerencsésen megkoronáztatott, a koronázási hitlevél második pontjában kegyelmesen biztosította az ország rendeit arról, hogy a sérelmeket mindjárt uralkodása kezdetén a hat hónap alatt kihirdetendő első országgyűlésen teljesen orvosolni és megszüntetni fogja.

Mindezeknél fogva az evangélikus Karok és Rendek ismételve az Istenre kérik ő Felségét, ne engedje, hogy a katolikus földesurak bármi ürügy alatt erőszakot követhessenek el jobbágyaik lelkiismerete ellen, és hogy a vallás szabadgyakorlatát gyászos szolgaságra juttassák, sőt inkább arra méltóztassék hatni, hogy az evangélikus vallású honpolgárok is örülhessenek azon szabadságnak, mely az ország békéjének fentartásához okvetetlenül szükséges. ¹⁾

III.

Ezen sérelmek benyújtása után december 16-án a personális felhívta a rendeket, hogy most már a kir. propositiók tárgyalásához fogjanak. A főrendek részéről is jött üzenet, mely arra inti a rendeket, hogy miután a sérelmek ő Felségének átadattak, most már akadály nélkül vegyék tárgyalás alá az ország dolgait. De az evangélikus rendek nyakasan ragaszkodtak utasításaikhoz, s ujjonnan kijelentették, hogy mind-

¹⁾ Katona, XXXII. 38. l. és Hist. Dipl. Appendix 16—20. l.

addig, a míg benyújtott sérelmeikre ő Felsége válaszát nem kapják, más tárgyalásba bocsátkozni nem fognak. Hiába intette őket a personális, hogy mint kisebbség, mellőzzék privátügyeiket, melyeknél előbb valók a közügyek. Minekünk — volt a válasz — a vallás ügye nem privátügy, hanem közügy, mert a lélek előbbvaló mint a test, mert ettől az ország békéje függ. A klérus arra hivatkozott, hogy ők képezik az ország nagyobb részét; a personális pedig arra figyelmeztette őket, gondolják meg, hogy az országgyűlés nem csupán a protestáns rendek, hanem sok más országos ügyek miatt hivatott össze.

Mind hiába; nem engedtek.

Másnap a nádor magához hívta a protestáns rendeket, hogy meghallgassák a kancellár által hozott királyi resolútiót. Ezen királyi resolúcióban egy szó sem foglaltatott, mely az ügy érdemére vonatkozott volna, hanem az eljárásra vonatkozólag az mondatik benne, hogy a mennyiben a protestáns rendek külön, a többi rendektől elváltan, nyújtották be sérelmeiket, az egészen új és szokatlan dolog. Kérdés, volt-e valaha arra példa, hogy az országnak egy része »Évangelikus rendek« czíme alatt saját privát panaszait ő Felségének »sérelmek« gyanánt benyújtotta volna az ország gyűlésének? Lehet-e ily újítást megengedni? adhat-e ő felsége egyik rend sérelmeire választ, midőn annak egy másik rend ellentmond? Ő Felsége nem helyesli, hogy ily újításokkal az idő a közjó kárára pazaroltassék; s erre nézve a rendek nézetét ezennel kikéri. A nádor nem titkolta haragját. Szenvédélyesen kikelt a protestánsok eljárása ellen. Fenyegette őket a király hatalmával, mely előtt — úgymond — az egész világ tisztelettel hajol meg. Maga a török nagyobb tiszteletet tanusít a király iránt, mint a protestánsok; pedig írva van: féljed az istent, és tiszteld a királyt. Figyelmeztette őket a királyi ház azon jelmondatára, hogy Concordia res parvae crescunt. De hogyan nőhetne közöttünk — u. m. — valami, mikor az alattvaló ellene van urának, a világi ellene van a papságnak! A protestánsok kívánságát nem lehet teljesíteni. 1608. óta emelgetik ők a követ, melyet valamennyi gyűléseken nem birtak elmozdítani; most pedig végbe akarják vinni, s elmozdítani azt a követ, a mely alatt kígyók, viperák és békák lappanganak. De ezt nem

fogják elérni, mert, mellőzván ügyöket, oly tárgyakat fognak elővenni, melyek a közügynek és az egész országnak üdvére szolgálnak.

Ezen heves kifakadás bámulatba ejtette a jelenvolt rendeket. Senki sem felelt egy szóval se; csak midőn azt hallották, hogy a hallgatás beleegyezésnek vétetik, akkor szólaltak fel a protestánsok, hogy itt nem akarnak válaszolni, mert ez nem illetékes hely ily tárgyak megbeszélésére.

Másnap az országházban összegyűlt rendek csakugyan felszólaltak a nádor goromba nyilatkozatai ellen, és öt tagból álló küldöttséget menesztettek hozzá, azon kijelentéssel, hogy a rendek nem »disznópásztorok«, hanem ő Felségének hű alattvalói, s ennél fogva nem fogadnak el olyan korholásokat a nádortól. Az ügy érdemére nézve kijelentették, hogy az ő Felségéhez való folyamodás által nem vétettek. — A nádor belátta hibáját, csillapítólag válaszolt. Kérte őket, hogy ne magyarázzák rosszra szavait; ő csak azt kívánta, hogy tiszteljék a királyban a haza atyját, és hogy álljanak el követeléseiktől. A rendek ezzel megelégedvén, a personalist a végből küldötték a nádorhoz és a főrendekhez, hogy megtudja, vajjon az volt-e ő Felségének határozott válasza, a mit a kancellár előadott, avagy más írásbeli választ várjanak még tőle? Erre azt a feleletet nyerték, hogy ámbár a királyi resolúció csak a kancellár hű kezeire volt bízva, mindazáltal nekik is ki fog az adatni másolatban, ha hozzá fognak az országgyűlési tárgyalásokhoz. Ha azonban más valamit várnak ő Felségétől, akkor tudják meg, hogy ő Felsége az ország tanácsa nélkül semmit sem fog tenni. Ha az ország többsége azt fogja mondani, hogy a protestáns rendek eljárása szokatlan újítás, akkor a király nem fog engedni.

A katolikus rész a klérussal együtt azt állította folyvást, hogy ők képezvén az ország többségét, nélkülök és ellenök a király nem határozhat. Ez ellen a protestáns rész felhozta, hogy az országot négy rend képezi, úgymint: a főpapok, a főurak, a nemesek és városok rendje. A főpapok kivételével a főurak egy része protestáns, a vármegyék és városok követeinek legnagyobb része szintén az; tehát ők képezik az ország többségét. E részben is két ellentétes nézet uralkodván, nem lehet

tett az ügyet eldönteni. A nádor újra meg újra ez ügy mellőzését sürgette; a personális pedig a többi sérelmek szerkesztésére intette a rendeket. Midőn pedig a vallás ügyének eldöntése előtt még erre sem voltak hajlandók, akkor haragosan azt mondá, hogy maradjanak ott a sérelmi bizottság tagjai; majd meglátom — úgymond — ki fog itt ellenkezni és más personálist keresni. Erre a protestáns tagok azt felelték: távol vagyunk tőlünk, hogy valaki a personális ellen cselekedjék. Itt maradunk, de csakis maradunk, mert egy szót sem fogunk szólani; majd meglátja nagyságod, mit fog a mi hozzájárulásunk nélkül végezni!

A míg ezen sajnálatos czivakodások folytak az alsó házban, addig a főrendi ház határozatilag kimondotta, hogy a protestáns rendek eljárása csakugyan szokatlan újítás, s ezt a rendeknek küldöttség által adta tudtúl, azon felhívással együtt, hogy fogadják el ők is e határozatot és ne kívánjanak ő Felségétől más választ. De ebből újra nagy zaj támadt. A personális a rendek nevében azt a választ adta a főrendi küldöttségnek, hogy a katolikus status kész a főrendek javaslatához járulni: de az evangélikus status, hivatkozással arra, hogy már több országgyűlésen mellőztettek a vallási sérelmek, oly czélből, hogy a további gyűlölködésnek és veszekedésnek vége legyen, és ennek éppen az ellenkezője éretett el, tehát nem ismeri el eljárását szokatlan újításnak, ha ő Felségétől a sérelmek orvoslását követeli. Ezt annál inkább kell tennie, mert az utasítások erre kötelezik. A klérus azon állítására, hogy ők a »potior pars« a rendek azt kiabálták »mi vagyunk a potior pars«; a papok csak a papság nevében, de mi a nemesek millióinak nevében vagyunk itt. Ha minden nemes megjelenne az országgyűlésen — úgymond — majd kitűnnék, hogy mely részen van a többség! A kancellár e zajos vita után azt kérdezte, hogy: mit akarnak tehát ő Felségének válaszolni? Szemere Pál azt felelte: ezúttal semmi válaszolni valónk nincs; beadtuk ő Felségének sérelmeinket, ő Felsége megígérte azokra kegyelmes válaszát, tehát azt várjuk; a mi fellépésünk nem szokatlan, mert minden egyes embernek szabad ő Felségéhez kérelemmel járulni. »Nem tudom — úgymond a kancellár — miért panaszkodtok ti a templomok és paplakok elvételéért; mi

panaszolkothattunk inkább ezért, velünk történtek ilyen sérelmek. Ti védelmezték a parasztokat a nélkül, hogy megbízó leveledek volna tőlök, hiszen azokkal minden földesúr szabadon rendelkezhetik; szeretném tehát tudni, miért panaszkodtok? Erre ismét Szemere Pál válaszolt ekképen: »Uram, nagyságod minket a parasztok védőinek nevez, holott mi nem a parasztok, hanem a nemesek követői vagyunk; tudjuk jól, hogy a mi nemesi szabadságaink azt hozzák magokkal, hogy a paraszt nem ellenkezhetik a nemessel. Hogy a főpapok és főurak nem panaszkodnak, az helyes, mivel előjogokkal és hatalommal bírnak. De mi történik a szabad királyi városokban? Nagyszombatban nem szabad templomot építeniök, holott ezt az egész ország megengedte nekik. Szakolezán nemesak hogy templomot nem engednek építeni, de még csak a temetkezést is tiltják, pedig még az állat eltemetésére is kell helynek lennie. Hasonló erőszakoskodások történtek Léván stb.

Mindezen vitatkozásnak csak annyi eredménye volt, hogy ő Felsége december 22-én új resolútiót adott ki, melynek meghallgatására a rendek ismét megjelentek a nádor lakásán. Ebben a király törvénytelennek és szokatlannak nevezte a protestánsok eljárását, miután csak a főrendekkel együtt, s nem mint külön terület jogosítvák sérelmeiket benyújtani; odautasítja tehát őket, hogy a drága időt e tárggyal tovább ne vesztegessék, hanem haladék nélkül fogjanak a gravaminák compilatiójához. A nádor a maga részéről »kemény szókkal és hosszú beszéddel« tekintélyének lathatásával szintén azt parancsolta, hogy a többi sérelmekhez fogjanak, mert különben más compilátorokat rendel, és a törvények értelmében fog elbánni azokkal, kik ellenkezni fognak. A protestánsok újra írásban kívánták magoknak kiadatni a királyi leiratot; de ez ismét csak azon feltétel mellett ígértetett, ha hozzá fognak a többi sérelmek tárgyalásához. Ekkor megjelent a rendek között Jakusits püspök néhány főúrral együtt, és hosszas vita után felhívják őket, hogy a ki »a decretumhoz akarja magát alkalmaztatni, az mindjárt velök együtt menjen a nádor lakására. »A personális a katolikusokkal azonnal felkelt és ment. A protestánsok látván, hogy magokra maradtak, kevéssel utóbb szintén utánok mentek. A nádor újonnan kemény szavakkal korholta őket; és fo-

nyezetésekkel ijesztette, hogy ha holnap nem fognak rögtön a többi sérelmekhez, akkor ő nádori hatalmánál fogva másokat fog helyettök a bizottságba kinevezni, és a távollévőket megbünteti. Ezzel szemben a protestánsok abban állapodtak meg, hogy küldöttiségileg adják tudtára a nádornak, miként ők küldöiktől mint szabad emberek szabad országgyűlésre küldettek ki szabadon tárgyalni; de fájdalommal tapasztalják, hogy itt akarát-jök ellenére erőszakoltatnak olyanra, a mit nem helyeselnek. Kijelentik tehát, hogy beleegyeznek ugyan a többi sérelmek összeírásába, de csak oly feltétel alatt, ha beadott sérelmeikre ő Felsége kielégítő választ fog adni.

Ezzel a munka valamivel előbbre ment; de nem minden akadály nélkül; mert a protestáns rendek erősen el voltak határozva, hogy ha ő Felsége a vallásügyre vonatkozólag nem ad nekik kielégítő választ, a királyi propositiókat tárgyalni nem fogják. Erre még inkább sarkalta őket a sérelmek összeírásánál tett azon tapasztalat, hogy a törvények világos szavai és értelme ellen elkövetett sérelmekről a klérus hallani sem akart, hanem mindig oly kérdéseket vetett fel, melyek alkalmasak voltak az ügy érdemének elejtésére és az időnek haszontalan czivakodásokkal való elpazarlására. Másfelől sarkalta őket a küldöik elismerése is, mely a megyei gyűléseken hazafias szavakban és határozatokban nyilvánult irántok.¹⁾

¹⁾ Abauj vármegye 1637. december 28-ikán megalodását fejezővén ki a követek hasznos és állhatatos magoktartása iránt, »buzdítja őket, hogy továbbra is utasításaihoz ragaszkodjanak, s az ország szabadságának és immunitásának oltalmazásában, megbántott religiójoknak szabad uszásában helyreállításában» fáradságot ne kíméljenek. . . »Annak okáért — u. m. — kegyelmeteket egész nemes Vármegyéül nagy és tökéletes bizodalommal, mint jóakaró urainkat és atyánkfiait kérjük, mindenekben egyetértvén az többi Evangelikus Statusokkal és nemes vármegyék követivel egyszeri kglmeteknek adott Instructiója mellől precipue et specifice in negotio Religionis. . . ne recedálljon, hanem annak inheredálljon, melynek jó és hasznos kimenetellel való effectuálására kívánatos és kedves jó vátaszzsal körinkbe való egészséges megjövételére Isten ő sz. Felsége klmeketek boldogul segítse . . . Eredetije a Nemz. Múzeum levéltárában.

IV.

Midőn a protestánsok 1638. elején¹⁾ új kérvényt akartak benyújtani ő felségéhez, s ennek átadásával Nyáry Bernát, Bakó Ferencz, Körösi János bizattak meg, a kath. rendek szóba hozták »az evangelikus rendek« elnevezését. Többségökre való hivatkozással szerették volna még e nevezettől is megfosztani ellenfeleiket. Am írják magokat a protestánsok ágostai és helvéthivallásu híveknek, de ne evangelikusoknak, mert ez szerintök a róm. kath. vallás sérelmét képezi.

A protestánsok ezzel szemben hivatkoztak az 1608-ki koronázás előtti 3-dik törvényezikre, hol világosan az »evangelikus rendek« elnevezés használtatik; hivatkoztak a szokásra és az eddigi joggyakorlatra.

Indokaikat a következőkben foglalták össze:

1. Mióta a nemes országrendek között, jelesen az 1606. és 1608. évektől kezdve a mostani korig, a religióról valami disceptatio vagy ellenkezés támadott, e nevezet közöttünk mindenkor, minden dietalis tractatusokban fentartatott; régi eleinknek ideiben is »Evangelikus status, r. katholikus status,« és minden országgyűlésen ezen nevezettel illetük egymást.

2. A mi sérelmeinket és azután kéréseinket is ezen név és czim alatt »evangelikus status« adtuk be ő felségének császár urunknak.

3. Ő felsége is két rendbeli dekretumában minket úgy nevezett.

4. Az 1625-ki és 1635-ki sopronyi országgyűlésen is, mikor a vallásügy sepositiójáról volt a szó, s mikor a sérelmeket összeírtuk, azt ilyen szókkal írtuk: a vallás dolgában utrinque előfordult sérelmek. Mit kell ezen szón »utrinque« egyebet érteni, mint az evangelikus és katholikus statut?

5. Az 1608-ki koronázás előtti harmadik czikkben a nádorról lévén szó, az egész nemes ország is distinguálta, hogy két személy a róm. katholikus statusból, s ugyanannyi az evangelikus statusból jelöltessék.

¹⁾ Lásd jan. 5-én kelt folyamódásukai I. Acta Dietalia. Nemz. Múz. A M. TUD. AKAD. ÉRTER. A TÁRSAD. TUD. KÖRÉBŐL. 3

6. A jelen országgyűlésen is egész országot egymás között forgott követségekből, szójárásainkban is mindig ezen nevezetes szókkal éltünk, s így neveztük egymást: »evangelikus status, r. kath. status.« Azért semmiképen ezen nevezettől »evangelikus status« mi evangelikusok el nem állunk¹⁾.

Nevezetes, hogy Szakmárdy István zágrábi követ »a-katholikusoknak« nevezte a protestánsokat, a mi ellen azok tiltakoztak is.

A legkitűnőbb protestánsok erősen harcoltak az »evangelikus rend« elnevezés mellett. Nyáry, Illésházy, Bogády és Szemere kimutatták, hogy ezen elnevezés benn van a törvényekben, királyi leiratokban, nádorválasztási diplomákban és magában a gyakorlatban is. Ettől nem hagyják magokat megfosztatni, mert akkor ép oly könnyen fosztanak meg őket minden nemesi kiváltságaiktól is. Illésházy a nádor előtt

¹⁾ Szemere Naplója jan. 9-kéről. Ugyanott áll a következő jegyzet: »Tegnap napon kívántuk mi Evangelikusok, hogy quoad sextam conditionem csak bátor az mi nevünk alatt ilyen formán tegyünk emlékeztetést az Religióról: Gravamina quae Evangelicis Status circa negotium Religionis asserunt, iam sunt Suae Mti humiliter praesentata, expectantes superinde Suae Mti Resolutionem. Ugyanezen nona die Januarii az Praelatus és Nagyságos urak Pisky esanádi püspöktől, Forgách Péter és Eszterházy Dániel úrtól izentek, hogy a concepta formát beengedik irni, tudniillik Augustanum et Helveticum confessionem profitentes ad suas in negotio Religionis Suae Mti porrectas querelas humiliter se proferunt benignam superinde Suae Mti expectantes Resolutionem, — mely ezen utószori concepta formát midőn az uraknak odaküldöttük volna, megharaguván, az urak küldék közünkbe Osztróth István, Illésházy Gáspár, Sennyei Sándor és Nyáry Lajos uramokat, kik midőn a középső concepta formát persvadeálták volna, resolváltuk magunkat, hogy életünk fogytáig soha bizony az »Evangelikus« nevezettől nem recedálunk, el sem hagyjuk. Azután osztán csak magától, Eörsy Zsigmond urantól az urak azt izenték, hogy látják ő Nagyságok, hogy erőt akarnánk rajtuk venni, és erővel akarjuk magunkat vélek Evangelikusoknak neveztetni, melyet lelkiismeretök ellen nem eselkedhetünk, azért lássuk, mit eselkezésünk, de egy-egy átaljában erre ő nagyságok többé össze sem gyűlnek; et sic cum rancoritate discessum est.

védelmezte álláspontját. Ő — ugymond — állhatatosan ragaszkodik vallásához, melyben született és megkereszteltetett. Mit használ e nélkül a vagyon, rang és dicsőség? Mindezek hiúságok hiúságai, melyek itt maradnak a földön. Ő hű alattvalója ő felségének, az lesz ezután is; de nem egyezhet bele oly dolgokba, melyek lelkiismeretével ellenkeznek. Azért inti a többieket is, hogy állhatatosak legyenek ez ügyben; gondolják meg, mit eselkezésnek és ne engedjék az »Evangelikus« ezímet magoktól elragadtatni. Nyáry hasonlóképen kiemelte, hogy e névvel a protestánsok régi idők óta élnek; ezt használják Németországban és a királyi udvarban is, midőn azt mondják: ime itt jönnek az evangelikus rendek¹⁾. De úgy látszik, hogy a katolikusok az »Evangelikus« név elvétele által el akarják tőlük venni szabadságaikat, szabadszólásukat, szabad vallásgyakorlatukat, és végre még a »rendek« elnevezését is megtagadják tőlük.

A nádor és a personalis a klérussal egyetemben még mindig azon dolgoztak, hogy az evangelikusok sérelmeit ő felsége el ne intézze. Azért naponkint vitatkoztak az egyes sérelmek felett, s naponkint azon felhívással zárták be a vitát, hogy a protestánsok álljanak el követeléseiktől, és fogjanak a többi országos kérdések tárgyalásához. Jan. 13-án a nádor négy tagból álló küldöttséget menesztett a prot. rendekhez, mely által tudokra adja, hogy 1. a katolikus status semmi említést nem akar tenni ő felségénél az ő sérelmeikről, jöllehet azok a katolikusok ellen vannak irányozva; 2. hogy az »evangelikus« név, melyet eddig használtak, maradjon meg nekik ezután is, ugy a mint az a törvényben is foglaltatik; de azután erről említés se tétessék, és a vita fel ne újitassék; 3. hogy birják azt jogosan és törvényesen, de újítást ne követeljenek; (itt oly jezuitikus fogással élt, hogy ő nem nevezte őket evangelikusoknak, hanem követelő atyafiaknak); 4. intette őket egyetértésre, hogy ne vitatkozzanak haszontalan szavak felett;

¹⁾ Nos hoc nomen a vetustate et antiquo usurpasse et passim hoc nomen tribuitur etiam in Germania et Suae Mti aula, cum dicunt: da kommen die Evang. Stände.... Bártfai követ Naplója — Kovachichnál.

mert nincsenek iskolában, hanem nyilvános helyen, hol dologról és nem szavakról kell tenni.

Erre a protestánsok kijelentették, hogy ők azt, »mit eddig jogosan és törvényesen birtak, ezután is birni óhajtják, s ennek írásbeli elismerését követelik ő felségétől nagyobb biztosság okáért¹⁾. A klérus arra kérte őket, nyugodjanak meg ily tekintélyes küldöttség szavában. »Látszik — úgymond a válasz — mint akarjátok megtartani ígéreteketek, mikor róluuk se most, se jövőre nem akartok említést tenni.« A personalis, hivatkozással arra, hogy a mit az ország kancellárja ünnepélyes szóval ígér, abban megnyugodhatnak, inti őket, hogy ne kívánjanak írásbeli biztosítékot. De ezen vonakodás még inkább megerősítette a protestánsok bizalmatlankodását. »Egyszer mindenkorra elejét kell venni az ilyen egyenetlenségnek — mondá Szemere — adjanak nekünk biztosítékul szolgáló írást a kancellár szavairól, és ezután mindenkinék az őt megillető név adassék meg. A nádor által tett intő üzenetre Bogády azt mondá: ha azt sem akarják megtartani és biztosítani, a mi a törvényben van, mit remélhetünk ezután a jövőtől?

Midőn Nyáry azt kérdezte az esztergomi érsektől: mért nem akarják írásba foglalni azt, a mit szóval ígérnek — tőle ezen választ nyerte: azért, mert az írott betű megmarad.

— Hogyan lehet a szónak hitele, — mond Nyáry — ha azt, a mit szóval mondotok, írásilag nem akarjátok megerősíteni?

— Uram, volt a válasz, nekünk hitelünknek kell lenni méltóságunknál fogva!

Nyáry tovább folytatta a kérdéseket; jelesül azt kérdezte, hogy a Bocskay fegyverfogása előtt statust képeztek-e a protestánsok vagy nem? Akkoriban az ország kétfelé volt szakadva, és mind a két félnek szabad vallásgyakorlat engedtetett, pedig ott nem volt szó a papokról, jóllehet azok az elsőek. Most ők nem akarnak bennünket rendkívül elismerni,

¹⁾ Szemere előadása szerint a nádortól és a personalistól kértek írásbeli elismerést arról, hogy ők »Evangélikus« elnevezéssel a régibb országgyűléseken is éltek.

holott azon időtől fogva minden király rendeknek ismért el bennünket.

Illésházy is kifakadt a főrendek előtt. Most látja — úgymond — miképen bánnak el velök, . . . a zsidóknak és oláhoknak vannak saját főnökeik, sőt még a cigányoknak is van saját neyük; és mi hagyjuk elvételni saját becsületes elnevezésünket? Nem kívánunk egyebet . . . én — úgymond — szegény legény vagyok, két lovam van, melyen ide jöttem; ezzel hazaszállítom nőmet; — megöregedtem saját vallásomban, nem illenék ily korban elhagyni hitemet, megtagadni megváltómat, még ha kényszerítenének is reá börtönnel, — eltűrök érte mindent, és ünnepélyesen protestálok ő felsége előtt, kinek én hűségesebb alattvalója leszek, mint a papok; de a vallás ügyében lelkiismeretem ellen semmit sem fogok cselekedni. Mert inkább kell engedelmeskedni istennek, mint az embereknek.

Mások is hasonló értelemben nyilatkoztak. Haszontalanak jelentettek ki minden összejövetelt, minden tanácskozást, ha szabadságaikat nem akarják elismerni. Beszélték, hogy ha most sikerül a protestánsokat az »evangélikus« névtől megfosztani, akkor három év letelte alatt megújítják a rákosi országgyűlés azon határozatát, mely úgy hangzik, hogy »lutherani comburantur.«

Január 16-án betiltoták a privát tanácskozmányokat¹⁾.

¹⁾ Szemere Naplójában olvassuk jan. 15-ről: »Ő nagysága Palatinus urunk igen nagy szomoró szível vagyon, hogy ennyi sok drágalátos időt sok kibeszélhetetlen kárunkkal csak hiába töltünk el. Mert midőn ő Nagysága sok aryal szép intésekkel intene bennünket, nem hogy annak fogantja volna, de inkább rojja panaszoztunk Érsek és Cancellarius s több uraknál, hogy ő Nagysága Eszterházy Dániel uram által azt izente volna közénk Illésházy úr házánál, vagy szállásán, hogy mivel ellene adtuk be Gravaminéinkat super Religione — ezután immár minden utat módot fülkeres ellenünk, valamit fülkereshet. . . . Okát offelőlnek mind azt látja ő Nagysága, mivel is az Hoztatban (?) privatum conventiculumokat tartunk, kinek sequeláit látja ő Nagysága, hogy mindenestül gonosz és contra Bonum omne pacis vagyon. Melyektől ez mai naptól fogvást ezután immár tilalm az ő Nagysága bennünket, hogy többé ne legyen, mert egyáltalában nem engedi.

Ugyan e napon ő felsége a rendekhez küldé gr. Trautmansdorf udvari tanácsosát és Brielmajer udvari alkanczellárját. Ezek a király nevében elmondották, mily zokon veszi ő felsége, hogy már hét hét mult el az ő megjelenése óta, és a rendek mind ez ideig semmit nem végeztek, hanem gyűlöletes czivódással töltik az időt; intették a rendeket, hogy mellözve a czivakodást, a tárgyalásokkal siessenek, mert ő felségének más dolgai is vannak, melyek miatt nem időzhet itt soká. Ő felsége nem akarja megsérteni az ország szabadságait és törvényeit, de azt sem akarja, hogy újítások tétessenek az alkotmányban; tehát haladjanak a rendek a régi törvényes úton előre. A nádor a maga részéről szintén ismételte az intést ¹⁾.

De a protestáns rendek, látván, hogy sem a klérus, sem a nádor, sem a király nem akarja őket írásilag meggyugtani; látván azt, hogy csak meg nem tartott elröppenő szóval akarják őket elhallgattatni, annál állhatatosabban ragaszkodtak követeléseikhez. A király fentebbi szóbeli üzenetére is csak

A melyekre Ozober uram ő nagyságától, item Bogády András, Farkas István, Keresy János, Osztrómezy és Fejérfutaki uraimék által ő Nagyságának megízentük: 1. Okaj mi semminek nem vagyunk, holott immár még csak az Evangelikus nevet is le akarják rólunk venni. 2. Az ő Nagysága atyal intésit, melyek nem tendálóak in Praejudicium Communis Libertatis et Religionis nostrae, örömet veszszük mindenkor; de vádolást mi nem eselkeztünk, hanem ő Nagyságokat is kértük érsek, kanczellárus és több urakat, hogy dolgainkat promoveádják, mert semmiképen nem recedálunk az Evangelikus nevezettől. . . . 3. Semmiképen ő Nagysága bennünket nem tilalmazhat, mert nem privatim conventiculum, hanem mindenkor és minden időben celebrálatott országunk gyűlésében szabadságos volt mindenkor az követeknek nostra consultatiót és nostra intelligentiát tenni, sub corona Regni lévén és ő felsége a mi kegyelmes urunk jelenlétében nem in perniciem Regni, sem in derogationem Suae Mitis, hanem edes hazánknak s nemzetünknek libertásról s szabad Religiónk fölől s megmaradásunk fölől, jobban egymást értvén egymással consultálkodhassunk. Nem is recedálunk régi Eleinktől reánk származott abbéli jó szokásinktól és usunktól. Gyakorta az Clerus és az Cath. Status is eselkezesi

¹⁾ Az efféle alkalmatlanságok — a. m. — az éjjeli conventiculumokból származnak; azért sub poena capitis interdícálja ez napságtól fogvást, item Sz. Háromság ötet ügy segítje, ha többször összejövünk, mindjárt citáltat. Szemere Napló.

azt felelték, hogy ha ő felsége nem akar semmi novitást admittálni, . . . az evangelikus status sem kíván semmi novitást, hanem csak azon könyörög ő felségének, hogy az ő írott törvényen alapuló sérelmeit a sérelmek orvoslásáról szóló második feltétel szerint tollálja és scriptotenus resolválja magát. Az elnevezés körül támadott nehézségek megszüntetése céljából pedig azt kívánták, hogy használtassék azon kifejezés, mely a vallásügyben kiadott királyi diploma 2. és 6-dik föltételében, valamint az 1608-ki koronázás előtti harmadik törvénycikkben használtatott, és pedig világos megkülönböztetésével az ott megnevezett vallásoknak ¹⁾.

A nádor hajlandó volt némely sérelmeket orvosolni, csak hogy kibontakozhassék ebből a kínos helyzetből. Ujra magához hivatott néhány protestáns főurat és követet. De ezek törvényes és írásos biztosítékot követeltek, a mit a nádor semmiképen sem akart nyújtani, mert az által megkötötte volna a kath. egyház érdekében eddig oly buzgón működő kezeit, s elidegenítette volna magától a kir. udvar minden befolyásosabb tagját. Keménységgel akart hatni a protestánsokra. Ad extrema ment már a dolog — úgymond. Messze néző suspitiók vannak fenn, ha ki nem mondják is; káros vége leszen a sok szónak. A törvény igen általános, s mindent magában foglal, kár tehát részletesen specificálni a felekezeteiket; különben is a III-ik törvénycikkben meg van nevezve az evangelikus felekezet. A panaszoknak elejét akarja venni még a gyűlés alatt, de lehetetlent ne kívánjanak tőle. Lám a szabad kir. városokban a katolikusoknak sines szabad vallásgyakorlatuk, mégis eltűrik. Nem tartja szükségesnek, hogy bizottság menjen ki a sérelmek orvoslására. A vérrel szerzett szabadságok nem commissio elé valók. Ez pörös ügy, mely ha commissio elé bocsáttatik, sok kellemetlenséget fog okozni. Eddig — úgymond — morgó társunk volt a jobbágy, de ezután pörös urunk lenne; a nemes vármegyék pedig köteles szolgák lennének a földesurak ellen . . . Ő nem ajánlja, hogy ilyen új »tribunal« állittassék fel. »Ezeken, ha meg nem nyug-

¹⁾ Diarium Dietae Posoniensis Anni 1638. Rhéday-féle kézirat magyar nyelven a Nemz. Múz. levéltárában.

²⁾ Diarium Jan. 22-ről. U. o.

szik kegyelmetek — így végzi szavait — nem a Religiót, hanem más vélnék alatta lenni, kinck kimeneteléről könnyű a gondolkodás²⁾.

Mind ez hiábavaló volt. A protestánsok egymást kitarításra buzdították, hogy a nádor kénytelen legyen belátni, miszerint itt minden intés, minden fenyegetés haszontalan. »Kénytelenek vagyunk — úgymond Szemere — magunkat categorice resolválnunk. Azért valamig minékünk a mi principalisink vagy más instructiót nem küldenek, vagy pedig helyünkbe más követeket nem küldenek; mindaddig a mi írott instructiónk mellől nem recedálunk, ad ulteriores tractatus dietales nem lépünk, valamoddig beadott vallási gravamináinkra ő felsége kegyelmes resolutiót nem ad³⁾.

V.

Jan. 23-án előbb az országházba, majd a nádor lakására mentek a rendek, hogy a királynak újabb leiratát, melyet isnét az osztrák kancellár intőbeszéd kíséretében adott át, meghallgassák. A leirat most is rövid és határozottan tagadó tartalmú volt. A király azzal fenyegetőzött, hogy ha a rendek a vallási vitáktól el nem állanak, zajgásaikat mellőzni fogja, s nélkülök fogja az ország ügyeit elintézni. Némán, szóvalánul, de látható bosszankodással fogadták ezt a protestáns rendek. A nádor hozzájuk fordult e kérdéssel: megértették-e mindnyájan? Senki sem felelt. — Hát mért nem felelnek kegyelmetek? kérdi bosszúsán; hiszen a kocsis is válaszol, ha azt kérdik tőle, merre hajt; s kegyelmetek hallgat?

— Majd a szokott illetékes helyen fogunk válaszolni, — mondák ezek — ha nyilvánosan fel fog olvastatni a királyi leirat.

S ezzel csakugyan megindultak az országház felé, hol a leirat felolvasása után azt kívánták, hogy az írásban adassék ki nekik. Ezen kérelemmel egy küldöttség ment a nádorhoz,

²⁾ Szemere Naplója, Nemz. M.

a ki nem látta jónak e kívánság megtagadását, nehogy ez által is új vitákra, és így a többi sérelmek elodázására adjon alkalmat.

A protestánsok bámulatos szívóssággal ragaszkodtak azon álláspontjokhoz, hogy mindaddig, míg benyújtott vallási sérelmeikre ő felségétől megnyugtató választ nem nyernek, tartózkodni fognak más tárgyalásokba bocsátkozni. Tudták, hogy a király félre van vezetve, hogy tanácsosai hamis érvekkel idegenítik el szívét; azért a tények hamisítatlan fölterjesztését és a fejedelemnek ezélatosság nélküli értesítését követték. A nádor a klérussal egyetértve még mindig a merev tagadás terén maradt; sőt, hogy a maga álláspontjának szilárdságát a protestánsokkal szemben kifüntesse, újra betiltatta a pozsonyi evangélikusoknak templomépítését. Ez olaj volt a tüzre. A kedélyek még inkább fellángoltak, — s általánosán el volt terjedve a hír, hogy a nádor ily erőszakosságok által lázadásra akarja ingerelni az evangélikusokat, a miért aztán teljes joggal és hatalommal lehessen őket egyszerre elnyomni.

De ez nem sikerült. A protestáns rendek bámulatos lélekjelenléttel és higgadtsággal védelmezték ügyöket. Kerültek minden alkalmat az összeütközésre, egyedül a törvényt tartván kezökben — bíztak a jó ügy diadalában. Ez a rendíthetlenség bizodalom nem is csalta meg őket. A király tanácsosainak jobbjai — bár óhajtották a kath. vallás javát — beismerték az evangélikusok kívánságainak jogosultságát; figyelmeztették a királyt a lehető rossz következményekre; figyelmeztették arra, hogy ha nem enged, akkor a királynénak ezen országgyűlésen szándékolt megkoronáztatása el fog maradni, mivel a protestáns rendek utasításaiknál fogva semmiféle ilyen tárgy felvételéhez nem nyulnak, míg sérelmeik orvoslásáról törvényileg nem intézkedik.

És a király hajlott e figyelmeztető tanácsokra. Belátta, hogy a klérus tanácsát követve, országát, népét és uralkodó családját a legnagyobb bajba fogja keverni; és hogy ezt kikérik, arról kezdett tanácskozni titkos tanácsosaival: mit lehetne engedni a protestánsoknak, hogy azok megnyugodjanak? Január végén abban történt a megállapodás, hogy 1. a vallás ügyében ezen az országgyűlésen oly törvény alkottassék, mely szerint a bécsi békekötés első czikke a hatodik fel-

tétel, az 1608-ki koronázás előtti I. és III. törvényezikkek, az ottan foglalt elnevezéssel együtt érvényben maradjanak; 2. a nagyszombati és lévai imaház építése, a szakolezaiak temetőjével együtt megengedtetik; 3. a városokban és falvakban vizsgálatot rendel ő felsége, és azután a tapasztaláshoz és igazsághoz képest fog intézkedni; 4. ő felsége inti az összes rendeket, hogy egyenetlenségre okot ne szolgáltatassanak.

Ezen négy pont közöltetett bizalmasan Osztrósi által a protestánsok legbefolyásosabb embereivel. A nádor ekkor is fenyegetéssel akart nyomást gyakorolni rájuk. »Ebben — u. m. — csak egy punctum változás nem lehet; ha erre rá nem mennek, vége leszen a gyűlésnek, és valami azután történik, magoknak tulajdonítsák.« De ezen eljárása által az ellenkező hatást idézte elő a már végelkeseredéshez jutott rendeknél. Némelyek egyszerűen visszautasítani kívánták a közölt négy pontot, sőt magát Osztrósihoz is megtámadták, mért vállalta magára a közbenjáró szerepét. Mások csak kibővíteni szerették volna a négy pontot; jelesül azzal, hogy betétessek az elvesztett templomok visszaadása és a törvény áthágóinak megbüntetése. Barna György és Szemere Pál pontonként kívánták tárgyalni az iratot. Az első pontra nézve kívánták, hogy az elnevezésnél az ágostai és helvét hitvallásuk megkülönböztetése világosan kitéssék. A második pontnál az imaház helyett tétessék templom szó, mivel a bécsi békekötésben is templomokról van szó. A nagyszombatiaknak és lévaiaknak imaház javítása, a szakolezaiaknak szabad vallásgyakorlata a temetkezéssel együtt engedtessek meg. A harmadik pontra nézve hasonlóképen kívánták, hogy a kiküldendő vizsgáló bizottság a nádor által, szokott módon — t. i. valláskülönbség nélkül mindkét félből egyenlő számban — alakíttassék; a végrehajtás pedig az alispánok és szolgabírák által eszközöltessék. Az »engedés« szó nem használandó, mivel itt csak az engedtetik meg, a mi a törvényen alapúl. Dévényi még keményebb magatartást kívánt. Ha ezen ügyek — úgy mond — a törvényben vannak, akkor nem kell eltérni a törvénytől, hanem inkább hozzá kell ragaszkodni. Mire való olyan felett vitatkozni, a mi világos. Hiszen ezt maga a nádor is elismerte, midőn ígérte, hogy igyekezni fog az ilyen erőszako-

lásoknak elejét venni. Csak arról van szó, hogy a mi szóval el van ismerve, az tényleg is végrehajtsassék, s erősíttessék meg új törvény által. Ne bonyolódjunk több írásba; ragaszkodjunk egyhez, t. i. ahhoz, mi a törvényben van, mert nem kisebb erény a megszerzett jogot megtartani, mint azt megszerezni. Ha azonban a nádor kívánságunkat igaztalannak fogja találni, s azt fogja mondani, hogy az nem a törvényben gyökerezik, akkor nincs mi felett vitatkoznunk; várjuk be ő felsége elhatározását. Mert, ha ő felségének uralkodása kezdetén semmit sem vívunk ki, akkor soha többé nem remélhetünk semmit, mivel azután a jövő országgyűléseken alig főgnak az evangélikus rendek ily szép számban összegyülekezni¹⁾.

Lónyay engesztelő hangon szólott. Ő eredményt óhajtott elérni a tanácskozás által; s ezért a nádorhoz, mint közbenjáróhoz kíván fordulni; s felkérni őt, hogy megértvén, a protestánsok óhaját, végre valahára vessen véget a vitáknak, hogy a rendek más tárgyakra mehessenek át. A többség elfogadta a javaslatot, és néhány társával együtt épen Lónyayt küldötték a nádorhoz, hogy a négy pont feletti megállapodásokat közölje vele.

A nádor kedvetlenül fogadta őket. Rosszalását fejezte ki a felett, hogy a bizalmasan közölt pontokat bővíteni s ez által ő felségének mintegy előírni akarják azt, hogy mit eslekedjék. Ha — úgy mond — tudta volna, hogy ily nyakasan fogják magokat viselni, soha nem közölte volna velök e pontokat.

Midőn több napon át arra kérték, hogy legyen közbenjáró, s tegye lehetővé a módosítások és kívánt bővítések elfogadását, ridegen és izgatott hangon válaszolá: ő már megtette azt, a mit lehetett. Megfelelt a törvénynek. Ott az írás, fogadják el; ha nem tetszik, jelentést tesz ő felségének, és kívánni fogja az országgyűlés szétoszlását. Ám lássák következményét. Aztán mérgesen kiáltva, eselszövőknek és árulóknak nevezte őket, és felugorván helyéről lábával toppantott s kezével hadonázott és keztyűjét odavetve, mondá: no, álljon elő, a ki velem párviadalt akar²⁾.

E szavak Dévényinek szólottak, a kiről azon nap estéjén

¹⁾ Bártfai követ Naplója, Nemz. Múz.

²⁾ Qui ita paratus est ad monomachiam. Orsz. napló.

széltiben beszéltek, hogy a nádor el fogja fogatni, mint békeháborítót. De Dévényi azt mondta: »még eddig nem láttam, hogy követet felfüggesztettek volna, én sem félek tőle.« Mások azonban annyira megrettentek a nádor kitöréseitől, hogy még a siker reményéről is le kezdtek mondani. Minek küzködjenek tovább? Az erőhatalom ellen semmit sem lehet kivinni; ezt a küldők is be fogják ismerni! De a követek nagy része még mindig utasításra hivatkozott, s attól eltérni nem akart; sőt a nádor kitörései felett megbotránkozva követelték, hogy ez ügy vitessék ő felsége elé. Lehet-e a rendeket »árulóknak« címezni, mint azt a nádor cselekedte? Ők készek tüzet, vizet, halált szenvedni; de az áruló czimét el nem tűrhetik. Ám döntsön ő felsége: lehet-e árulókat tűrni az országban, avagy épen az országgyűlésre küldeni!

Iszonyú zajjal és ingerültséggel folyt e felett a vita, midőn a főrendek részéről jöttek át néhányan a kedélyek lecsillapítására. A zaj meg is szűnt, de nem az elégtelenség; mert a nádor és a király ellenséges indulata folytonosan táplálta azt. Még az nap jött a hír, hogy az udvarnál levő spanyolok és főpapok azt tanácsolták a királynak, hogy karddal cserditsen az engedetlen orvnekek közé¹⁾.

A nádor még jan. 31-én is szokott nyersségével támadta meg őket; hivatkozott arra, mily sok templommal bírnak a felvidéken és a véghelyeken, és mégis nyakaskodnak! Ő a maga részéről eleget tett a törvénynek, s ép azért elhárítja magától a huzavona vádját. »Büntesse azt isten — úgymond — a ki oka az országgyűlés ily hosszúra nyulásának. Én nem vagyok oka, sőt oly hű fia vagyok ez országnak, mint senki más; vagy az országgyűlést kell más alkalmasabb időre elhalasztani, vagy a protestánsoknak kell engedniök.« Ezek azonban csak azt válaszolták, hogy nem kívánnak igazságtalan dolgot, se nem forralnak rosszat; de kívánságuktól el nem állanak. »Tehát végképen nem akarnak más tárgyalásokhoz fogni?« — kérde a nádor.

¹⁾ Relatio: hispanos et reliquos Pontificios syasisse Suae Mtti auf dass er nun mit dem Schwerdt unter die ungehorsamen Ketzer schlage, sie werden ihr Blut und Gut bei Ihro Majestät lassen. — Bártfai követ naplója. Nemz. Múz.

— Nem, feleltek ezek röviden. Ezzeltiz óra tájban szétoszlottak.

A következő napon hiába várták az ígért kir. választ. A nádor a kancellárt vádozta a protestánsok iránti gyűlölettel. Majd febr. 2-án közbejött a gyertyaszentelő ünnep, melyen a király is részt vett a nyilvános körmenetben, s jelen volt Lósy Imrénék hibornokká való felavatásánál. Végre február 3-án jelentette a personális, hogy ő Felsége kiadta végső határozatát a protestánsok sérelmére, s ennek meghallgatása végett összehívta a rendeket elébb az országházba, s onnét a nádor lakására. Ezek remény és félelem között nagy számban jelentek meg, és csodálkozva hallották a nádor szemrehányó beszédét, és szemlélték annak végeztével a lepecsételt királyi resolutionnak czimét, mely ismét az »Evangelikus rendek« elnevezés megtagadásával csak azoknak szólt, kik ő Felségének folyamodván yt nyújtottak be ily czímmel: »Az evangelikus rendek sérelmei.«

Tartalma a fennebb említett négy pontnak ismétléséből állott — aláírva Ferenczy Lőrincz udv. titkár által.

Az evangelikus rendek azonnal kikérték a leirat másolatát, s kívánták annak felolvastatását. De a personális ezt megtagadta, és a római katolikusok ott hagyták a termet. A protestánsok ekképen magokra hagyatva, arról tanácskoztak, hogy mitevők legyenek ezen kir. leirattal szemben? Beszéltek: Barna György, Bogády, Fánesy, Zákány, Zobor, Nyáry Albert és Dévényi István. Némelyek csüggedve engedékenységet, mások állhatatosan küzdve kitartást ajánlottak. A bártfai követ naplójában megjegyzi, hogy e tanácskozásban Chernel György, az erdélyi fejedelem küldötte, ki mindig jelen szokott lenni aközdelmekben, hiányzott, és hogy Barna és Szemeré Pál, kik eleinte hegyeket mozgattak, most fát sem mozgattak többé, mely állhatatlanság felett Dévényi fejesóválva csodálkozását fejezte ki. Abban állapotok meg végre, nehogy ő Felsége iránt engedetleneknek és lázadóknak tűnjenek fel, isten nevében hozzáfognak ugyan a többi sérelmek összeírásához, de elébb bejelentik a nádornak, hogy ők még egyszer könyörögni fognak ő Felségénél más leiratért, hogy ekképen a küldők utasításában nyilatkozó akaratnak is elég tétessék. De a nádor ezt is ellenezte, és a nála járt küldöttségnek azt válaszolta: ha ezerszer fog-

tok is folyamodni, más leiratot nem kaptok. Elég sokat nyertetek.

A ti elődeitek csak fegyverrel tudtak annyit kieszközölni, mint ti most, ha ez nem tetszik, adjátok vissza a király resolútióját.

VI.

A két félnek hosszas makaessága után, a kölesönösen belefáradt rendek végre valahára hozzá fogtak a királyné megkoronáztatásához február 14-én.

De az alatt a sérelmek összeírására kiküldött bizottság kebelében folytak az egyes sérelmek feletti viták; jelesül: a klérus bíraskodása sok panaszra adott alkalmat N.-Szombathban, úgy mint más városokban is. A papság azt az ügyetlenséget követte el, hogy külön tanácskozásban tiltakozott az ellen, hogy világiak tanácskozhassanak a papok ügye felett. Természetes, hogy ez még inkább ingerelte ezeket a papi dolgok szellőztetésére, nevezetesen arra, hogy a régibb törvényekre való hivatkozással kikeljenek a jezsuiták ellen, kik a törvények ellenére birtokokat szereztek az országban, és a világi hatalomtól is segítettve, újra a térítés munkájához láttak. A nádor és a personális védelmőkre keltek. Sem ezekről, sem a nagyszombati sérelmekről, templomfoglalásokról, kiközösítésekről nem akartak említést tétetni a sérelmek között.

Február 9-én Nyáry és Bogádi több társaikkal audientiát kértek ő Felségénél, új kérvényt óhajtván neki benyújtani, melyben, hangsúlyozásával annak, hogy nem akarván engedetlenek lenni, belémentek a sérelmek összeírásába, arra kérik ő Felségét, hogy a protestáns sérelmek érdemére, jelesül pedig a templomok visszaadására vonatkozó határozatát kiadni kegyeskedjék.¹⁾

Másnap a sérelmeket a felsőházban kezdték tárgyalni. Nagy vita kerekedett a földesurak jogainál, a nemesek bepere-

¹⁾ Supplicatio Evangelicis Status, Sano Miti., die 9 Febr. hora 5 pomeridiana exhibita, Acta Dietalia.

lésénél és a sz. k. városok szabadságánál. Még nagyobb lett a zaj az alsóházban a nemesek szabadságát illető pont körül; és midőn ez ügyben küldöttség akart menni ő Felségéhez, a klérus ez ellen felszólalt, mivel ez által az ő tizedjövedelmei is érintve voltak. A király részint a nádor, részint Trautmannsdorf udvari tanácsosa által akart hatni a rendekre, hogy bagyjanak fel ezen kérdéssel, halaszszák el a jövő országgyűlésre. Ő Felségének sok a dolga más keresztény országokban is. A tárgy nagy jelentőséggel bír, tehát annak eldöntése több időt igényel. A főrendek hasonló nézetnek adtak kifejezést.

Mindazáltal az országos rendek február 26-án beadták kérelmüket szabadságaik épségben tartása érdekében, mi ellen a főrendek egy más iratot nyújtottak be ő Felségének. A következő napokon a két ház közötti ellentét kiegyenlítése képezte a tanácskozások tárgyát. A kancellár a király nevében intette a rendeket, hogy álljanak el e vitától; de bizony még márczius első napjai is ezzel teltek el. A márczius 2-ki gyűlésről írja a napló: »így csaknem re infecta nemcsak azt a napot vesztünk el, de kevésben mult, hogy a gyűlés is el nem oszlott.«¹⁾ A rendek semmiképen nem akarták elismerni a főrendek ítéletét a nemesi szabadságokra nézve, és csak midőn a kancellár megnyugtatta őket, egyeztek bele, hogy ez ügy a jövő gyűlésig elhalasztassék, és hogy most a sérelmek olvasásának fel. A sérelmek oly nagy tömeget képeztek, hogy olvasásuk két órát vett igénybe; pedig a horvátok sérelmeit elhagyták egészen.

Márczius 9-én Ferenczfy Lőrincz királyi titkár felolvasta a rendeknek a sérelmekre adott új királyi leiratot. A nádor szokása szerint most is szemrehányásokkal telt intő beszédet tartott a rendekhez, hogy nyugodjanak meg ezen királyi leiratban. De ezek a márczius 10-ki ülésben »sok veszekedések után« azt határozták, hogy ő Felsége resolútiója ellen »replikálni« fognak, mert abból sok maradt ki olyan, a mit a király diplomájában megígért, és mert ő Felségének ez az első országgyűlése, tehát a personalissal szemben kijelentették, hogy »nem volna jó desvetudóba venni azt, hogy ne replikálhasson

¹⁾ Rhédey Lajos-féle gyűjtem. Nemz. Múz.

az ország.« Aztán példát is akartak adni az utókornak arra nézve, hogy miképen teljesítették törvényhozói kötelességeiket. Különösen pedig a vallás ügyében akartak eleget tenni utasításainknak. A personális és a nádor most is le akarták őket beszélni e szándékról, de a többség a replikát márczius 11-én csakugyan benyújtotta ő Felségének.

Másnap a király összehívta tanácsosait, hogy velők a benyújtott replika felett tanácskozzék. Ugyanekkor Trautmannsdorf értekezett az evangélikus rendekkel külön. Két nap múlva leérkezett a királyi válasz, mely ismét csak általános kifejezésekben utasította vissza a protestánsok kívánságát és egyéb tárgyakat is felölelt.

A kancellár ezen leirat elfogadását ajánlotta, mivel szerinte minden nehézség eloszlattatott. De Szemere ez ellen felszólalt: Ezen leirat, úgymond, nehézséget foglal magában, azért új tanácskozás alá veendő.

Márczius 15-én Fánésy lakásán külön tanácskozás folyt a felett, hogy vajjon replikáljanak-e még ezen leirat ellen, a vagy pedig nyugodjanak bele? Dévényi István kiemelte, hogy a vallás kérdése még mindig függőben van; a nemesi szabadalomnak nincsenek megerősítve; ő Felsége már csak tíz napig akar itt maradni, hogyan lehet így megállani a küldők előtt? Úsz István azt kívánta, hogy várjanak jobb választ, és ha nem kapnak, akkor óvással oszoljanak el. Chernel hasonlóképen abban a nézetben volt, hogy mivel erőszakkal a király ellenében semmit sem bírnak kivívni, protestatio mellett végeztessék be az ügy. »Én — úgymond — nem akarom megsérteni lelkiismeretemet és küldőim megbizását ily körülmények között, midőn látom, hogy semmit sem bírnak kieszközölni, elég, ha őrt állunk az ügy felett.« Szemere más véleményben volt. Már csak a jövő kedvéért is azt kívánja, hogy még egyszer írjanak fel ő Felségéhez, hátha jobban felgondolja számtalan kérvényeiket. Az, hogy ő Felsége csak tíz napig maradhat az országban, nem tesz semmit; az ország szabad, s azt nem lehet kényekedve szerint korlátok közé szorítania. Az új feliratra nézve értekezni akar az evangélikus főrendekkel is, jelesen Czoborral és Lónyaival. Mások elégnék tartották csak az elvet fentartani és a biztosítékokhoz ragaszkodni.

A nyilvános ülésben abban történt a megállapodás, hogy csak néhány pontra nézve és csak szóbeli replika adassék elő ő Felségének. Ezt a király is méltányolta, s Lippay György kancellár által márczius 16-án hasonlóképen szóbeli üzenetet küldött a rendekhez, melylyel a többség — úgy látszik — meg volt elégedve.

A következő napokon a törvénykönyv szerkesztéséhez fogtak. A protestánsok Reviczkyt bizták meg, hogy egy, ő Felségének benyújtandó kérvényt szerkoszzen, sérelmeik érdemleges elintézése ügyében. A törvénycikk szerkesztésénél pedig panaszt emeltek újra a jezsuiták ellen, s kívánták, fejeztessék ki új törvénycikk által, hogy azok tényleg ne bírassanak jószágot a hazában; továbbá, hogy a papságnak ne legyen oly nagy hatalma a világi dolgokban. De ez ellen a klérus felszólalt, s azt kívánta, hogy erről ne legyen szó a törvénykönyvben, hanem valami más módon legyen segítve a bajon.

Márczius 21-én, kora hajnalban, a protestáns rendek külön összejövetelt tartottak a vallás kérdésében. Meghallgatták a királynak beadandó kérvény szövegét, melyhez csatolták a lévai kapitány azon levelének tartalmát, melyet az a megyék követeinek írt, mely szerint t. i. az még a király parancsa után sem engedi meg az evangélikusoknak, hogy templomjokat felépítsék, mivel — úgymond — erre nincs ő Felsége által szentesített törvény, a királyi parancsot pedig csak a titkár Ferenczy írta. Továbbá felszólaltak az illetéktelen egyházi adózás ellen is, azon reménynek adván kifejezést, hogy ő Felsége a vallás kérdését szerencsésen fogja megoldani.

Másnap felolvasatott a szerkesztett törvények szövege, melyre némelyek észrevételeket tettek, és miután a városok követeinek jogai felett egy kemény összeütközés történt volna, átvitték a törvényjavaslatot, hozzájárulás végett, a főrendekhez.

Márczius 25-én még egyszer felszólaltak a protestánsok, kérvén a personális, hogy ő Felségénél eszközölje ki a kérvényekre adandó kedvező királyi választ. De az nem vállalkozott

reá. »Ha akarjátok, — úgymond — tegyétek meg magatok, én nem teszem.« Nem is tette meg — s ekkép a törvényezikkek a főrendek részéről is elfogadtatván, benyújtattak ő Felségének szentesítés végett, és pedig — mint a napló mondja — igen malo exemplo, minek előtte beadták volna ő Felségének az artikulusokat, ad calamum dictálták azokat az egyik párból, a másik párt pedig ő Felségének küldötték be.¹⁾

Másnap a nádor közölte a király ésszrevételeit némely törvényezikkekre, jelesül a klérus és a szentszékek ellen hozott azon intézkedésre vonatkozólag, hogy a tartozásokra és hatalmaskodásokra nézve a világi hatóságok döntsének, és csakis házassági ügyek tartozzanak az egyházi törvényszék elé. E tekintetben a király nem akart törvényt hozatni, hanem magának tartotta fenn az intézkedési jogot. Ezt a rendek, mint szokatlan és törvénytelen eljárást, nem helyeselték. Dévényi újra keserű szavakban tört ki. Mi lesz így belőlünk, ha mindenben hátramegyünk? Válik-e az becsületére a rendeknek, hogy midőn közmegegyezés folytán a sérelmek és királyi propositók s válaszok alapján törvényezikket alkottak, azokat azonnal kétségbe vonatni engedik? s önmagoknak ellentmondanak? Hiszen maga ő Felsége állhatatlansággal és könnyelműséggel fogja vádolhatni őket, ha azt, a mit egy napon végeztek, más nap megváltoztatják. Mások is ingerülten nyilatkoztak. Inkább ne végezzünk, — u. m. — semmit, inkább oszoljunk el re infecta, semhogy az, amit végeztünk, teljesítetlen maradjon... Nem azért jöttünk össze, hogy csak adót szavazzunk meg, és a népet új terhekkel sújtsuk, — egyéb határozataink pedig figyelmen kívül hagyassanak.

Erre a nádor azt felelte: Mit tegyünk, ha ő Felsége magának akarja feltartani a jogot; nem ellenkezhetünk a magunk királyával! Nyugodjunk bele ezúttal a király kívánságába. Az érsek a király ezen jogának igazolására a Tripartitumból olvasott fel valamit András király egyik decretumából. De a protestánsok azt felelték, hogy az nem vonatkozik erre a tárgyra, hanem csak oly esetre, ha a király és ország között egyenetlenség támad. Itt előlegesen megegyeztek a törvényezikkekre nézve:

¹⁾ Rhéday-féle napló a Nemz. Múzeumban.

tehát utólagosan nem kell ellenvetéseket tenni. Egyébiránt ezt meg fogják jegyezni szükséges biztosítékul a jövő országgyűlések számára.

A nádor közölte ő Felségével a rendek ellenvetéseit; de a király nem mervén a klérus érdeke ellen cselekedni, ujonnan is azt üzenete a rendeknek, hogy ragaszkodik előbbi elhatározásához. Midőn a nádor márczius 26-án arra hívta fel a rendeket, hogy a kebelökből eltávozó király búcsuüdvözetére siessenek: a protestánsok még akkor is azt kiáltották: hát a vallás kérdése hol maradt? Mit határozott erre nézve ő Felsége? Mit mondjunk otthon küldőinknek? A kancellár átadta nekik a király végleges határozatát; — s ezzel vége lett a gyűlésnek. A király még az nap délután két órakor Bécsbe utazott.